ІГОР СМЕШКО

НАРИСИ З ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

САМІТ-КНИГА
КИЇВ – 2020

УДК 94(477(075)
С50

Смешко, Ігор.
С50 Нариси з історії України / Ігор Смешко.— К. : Саміт-книга, 2020. — 104 с., іл.
ISBN 978-966-986-249-5

Що являє собою будівля сучасної європейської цивілізації? На якому фундаменті її збудовано? І головне: чи були присутні складові цієї цивілізації — ще з найдавніших часів! — на території сучасної України? Цей комплекс проблем проаналізовано у даному нарисі.

УДК 94(477(075)

Всі права захищено. Будь-яке повне
або часткове відтворення матеріалів книги
можливе тільки з письмової згоди з боку правовласника.
Професійна підтримка Адвокатське об'єднання
«Менюк та партнери»

ISBN 978-966-986-249-5

2020 © І. Смешко
2020 © «Саміт-книга»

ЗМІСТ

Європейська цивілізація та історичні сліди її фундаменту на території сучасної України 4

Відповідь Путіну про «сакральність» Криму 20

ВІЗАНТІЯ — ШЛЯХ ІДЕЙ У ПРОСТОРІ ТА ЧАСІ 23

«НЕСПОДІВАНА КИЇВСЬКА РУСЬ. Святослав Хоробрий, Болгарія, Карл Маркс та самоідентифікація України» 35

КОРОНА ЧИ ЯРЛИК? 55

«Невивчені уроки Гетьманату і національна ідея України у сучасних умовах» 74

Література 100

Європейська цивілізація та історичні сліди її фундаменту на території сучасної України

Що являє собою будівля сучасної європейської цивілізації? На якому фундаменті її збудовано? І головне: чи були присутні складові цієї цивілізації — ще з найдавніших часів! — на території сучасної України? Цей комплекс проблем проаналізовано у даному нарисі.

У пошуках сучасної національної ідеї України, у реаліях XXI століття дослідник, на мою думку, має виходити з того, що вона повинна сформувати основні духовні та матеріальні засади для будівництва сучасних українських інститутів держави, права і громадянського суспільства.

Але передувати цьому має відповідь на ключове, базове для нас, українців, запитання: а що являють собою сучасні Україна і українці? Хто ми є: європейці чи євразійці — за своїм походженням, культурою і прагненням подальшого розвитку?

Вартим уваги є те, що — на відміну від будь-якої іншої республіки колишнього СРСР, у тому числі й республік Прибалтики — тільки на теренах сучасної України з кінця I ст. до н.е. і до IV ст.н.е. розташовувалися постійні римські гарнізони (в Ольвії, Херсонесі і Тирі). Зокрема, у Херсонесі тривалий час стояли когорти 1-го Італійського, 2-го Геркулесового, 11-го Клавдієвого та 5-го Македонського легіонів (фото Андрія Кримського)

Чи існують в українському народі певні духовні цінності, які цілісно та неушкоджено пройшли через усі етапи нашого історичного розвитку? Цінності, які можуть стати зерном, основою для єднання народу і його подальшого прогресивного розвитку…

Почнемо, перш за все, зі стародавньої історії на-

шого народу, який проживає у центрі Європи, на першій (за розміром держав) території однойменного континенту, та спробуємо дати відповідь на запитання — чим для нас, українців, є європейська цивілізація, і хто ми, українці, є для неї. Чи є ми її органічною часткою, її історичним співтворцем, чи перебуваємо і досі поза зоною її впливу?

Чи були присутні, взагалі, елементи прадавнього історичного фундаменту цієї цивілізації на території нашої сучасної держави? Із впливом, наприклад, на наш розвиток з боку стародавніх Греції та Риму, а також першоджерел християнської віри і релігії.

Спочатку спробуємо сформулювати для себе, що ж собою являє сама конструкція — «будівля» сучасної європейської цивілізації.

На нашу думку, цю будівлю було збудовано на фундаменті із трьох основних компонентів. По-перше, на філософії і культурі стародавньої Греції, по-друге, на теорії та практиці держави і права стародавнього Риму, і по-третє — на християнській моралі й релігії.

Стіни цієї будівлі вибудовувалися з матеріалу та ідеалів: епохи Відродження («Ренесансу») в Італії і Франції, «Реформації Церкви» у Німеччині та інших країнах Західної Європи; епохи Гуманізму і Великої французької революції, а також на базі правових положень візантійського «Кодексу Юстиніана», британської «Хартії Вольностей», «Руської правди» Ярослава Мудрого та німецького «Магдебурзького права» і Цивільного кодексу Наполеона. Активно вплинули на цей процес і Великі географічні відкриття у Новому Світі.

Над дахом цієї будівлі, в її сучасному вигляді, працювали: європейські буржуазні революції середини XIX сторіччя, Жовтнева революція 1917 року в Росії, дві світові війни XX століття, а також остання холодна війна між «Сходом та Заходом».

Причому сам процес побудови цієї цивілізації весь час перебував у діалектичній єдності та боротьбі із іншими (часом протилежними їй по суті) цивілізаціями світу. Без активного зовнішнього впливу яких — на її еволюцію та історичний розвиток — вона б ніколи не отримала своєї сучасної форми.

Але для того щоб зрозуміти, яке місце мала наша країна в усіх цих процесах, нам потрібно спочатку зануритися вглиб століть та прослідкувати історію і розвиток усіх попередніх народів, які раніше проживали на території сучасної України.

Історія ж свідчить про наступне. У доісторичні часи (V тисячоліття до нашої ери, ще до зародження великих цивілізацій Єгипту і Месопотамії) на території сучасної України вже існувала культура невідомої народності,— найрозвинутіших на той час землеробів,— яка згодом отримала наукову назву трипільська (на Галичині і Буковині її ще називають культурою мальованої кераміки).

З I тисячоліття до нашої ери і до VIII століття нової ери такі народності, як кіммерійці і скіфи, таври і сармати, стародавні греки і римляни, готи і гуни, а здебільшого слов'яни і вікінги, залишили свій вагомий слід і творили історію нашої землі.

Землі, на якій у IX–XIII ст. виникла могутня слов'янська держава — Київська Русь, яку і можна вважати колискою сучасної України. Держава, на розвиток якої впливали і такі народності, як половці, хазари і печеніги, а у заключній фазі її існування — татари.

Передували ж створенню Київської Русі часи, коли на території сучасної України існували інші держави, які спочатку стародавні греки, а згодом і римляни послідовно називали у своїх історичних описах Скіфією, Сарматією, а у III–IV ст.н.е.— Готією.

За аналогією із сучасними іспанцями, італійцями, французами і німцями, які мають мало крові від колишніх іберійців чи

кельтів, але все ж не відкидають цих народностей зі свого коріння (на догоду лише германцям), так і ми, українці, окрім сучасного слов'янського маємо зважати і на своє прадавнє скіфсько-сарматське та, до певної міри, готсько-варязьке минуле.

Історична наука говорить, що скіфи, ймовірно, мали арійське походження і прийшли на територію України з Азії, з-за Дону. В VII ст. до н.е. вони поступово витіснили кіммерійців, які були мешканцями нашого краю до них. Із давньогрецьких історичних джерел відомо, що кіммерійці, змішавшись приблизно 640 р. до н.е. із частиною прибулих скіфів, рушили з нашої території у Малу Азію.

Стародавні грецькі колонії у Північному Чорномор'ї. Карта з Wikimedia Commons https://commons.wikimedia.org/wiki/File: Ancient_Greek_Colonies_of_N_Black_Sea.png?uselang=uk

На північному чорноморському узбережжі України, в районах сучасних Одеси та Миколаєва, були стародавні Ольвія і Борисфен, при впадінні Дністра у Чорне море — Тіра і Ніконій, а в Криму — Херсонес (Севастополь), Пантікапей (Керч), Феодосія, Калос Лімен, Керкінітіда, Німфей та Кіммерік.

Ольвію заснували у VI ст. до н.е. за 40 верств від гирла Дніпра (Борисфена), де впадає Буг (Гипаніс) у Чорне море. Пантікапей (Керч) було засновано у VI ст. до н.е. іонійцями з грецького міста Мілєта, Херсонес (Севастополь) — у IV ст. до н.е. давньогрецькою колонією Мегар — Гераклією Понтійською, яка була на території сучасної Туреччини. Феодосія була заснована ще у середині VI ст. до н.е.

Розкопки житлового кварталу міста Ольвія (центру однойменної грецької колонії) на правому березі Бузького лиману біля с. Парутиного Очаківського району Миколаївської області (фото з Вікіпедії).

Якщо вважати, що культура стародавньої Греції (VIII–II ст. до н.е.) і стародавнього Риму (V ст. до н.е.— V ст.н.е.), а також християнська мораль і релігія є першими трьома китами (першоджерелами) фундаменту європейської цивілізації, то історичним фактом є і те, що всі три елементи цього фундаменту одними з перших у Європі, ще в античні часи, були на території сучасної України.

На нашій території,— на відміну навіть від Британії чи Німеччини, а також багатьох інших західноєвропейських країн, які ніколи не були частиною «Еллінського Світу»,— вже починаючи з VI–IV ст. до н.е. існували численні й розгалужені грецькі колонії, які були його органічною складовою.

Фактом історії є і те, що у ті прадавні часи (VI–I ст. до н.е.), коли на території більшості сучасних країн північно-західної Європи панували лише патріархальні культи окремих варварських кланів, принаймні на частині сучасної України, як і на частинах територій сучасних Італії, Франції і Іспанії (де тоді також існували грецькі колонії: Сіракузи, Массилія (Марсель), Кадіс…) — вже були відомі та поширювалися, щонайменше серед частини її мешканців, ідеї Платона, Аристотеля і Демосфена.

У театрах, побудованих у цих грецьких колоніях, уже тоді грали трагедії Есхіла і Софокла, комедії Еврипіда. Громадяни цих колоній, які абсорбували і частину місцевого варварського населення, вже виховувалися на прикладах героїв

«Іліади» та «Одіссеї» Гомера, а їхні невеликі міста-держави практикували перші форми демократичного управління. У деяких із них були висічені на кам'яних стелах урочисті присяги їхніх громадян на вірність першим зразкам конституцій цих держав.

У період свого найбільшого розквіту — з 477 по 377 рр. до н.е.— Ольвія (район сучасної Одеси) і Пантікапей (сучасна Керч) були не лише споживачами культури та ремесел Стародавньої Греції, а й основними постачальниками зерна до тодішньої могутньої афінської держави.

Для того щоб зрозуміти, які культура й філософія уже в ті роки мали вплив, принаймні, на частині теренів сучасної України, та окремі елементи яких могли згодом проявлятися в українцях часів козацької держави, послухаємо думку істориків:

«… Навряд чи будь-який інший народ був так щасливо і багато наділений від природи і бога, ніж стародавні греки.

Відкриті до веселощів і насолоди, з любов'ю віддаючись співу, танцям та гімнастичним вправам, греки водночас мали світлий, проникливий погляд на природу та її явища, живе прагнення до знань і допитливий розум, який, будучи далеким від глибокодумних мудрувань єгипетських чи індійських мудреців, сміливо шукав знання про суть речей через спостереження: вони були крім того обдаровані розвинутим прагненням товариства і тонким розумінням краси форм.

Це почуття прекрасного, яке ми не зустрічали більше ні в жодному із стародавніх народів, є характерним для греків і a priori ставить їх вище від усіх інших народів. Греки високо цінували зовнішність, красу статури, відповідність рухів навіть у радощах чи горі, мелодійність мови, стриманість у висловлюваннях, невимушену гідність у спілкуванні; це ставлення до зовнішності знайшло своє втілення у вислові …, який важко перекласти: «без прекрасного немає й хорошого» …

…У цьому була причина ідеального шляху розвитку народу, його культу прекрасного, який ніде не досяг такого повного розквіту; він знайшов своє втілення у національній поезії, музиці, живописі і скульптурі, так само як і у філософії та науці … У тісному зв'язку з цими напрямами умів стоять і безприкладна до того часу свобода і багатогранність у розвитку окремої особистості. Крім того, греки і фізично були гарно загартовані, вирізнялися хоробрістю в бою, хитрістю і скромністю у відносинах та великою спритністю у різних технічних мистецтвах …

Звідси походить і національна гордість: усі не-елліни сприймались ними як варвари. Ця зарозумілість не була схожою на тупу байдужість єгиптян, і ще менше — на затяту релігійну ненависть іудеїв до всього чужого, а проявлялась доброзичливим гумором, який … випливав із власної самосвідомості.

Греки любили залучали до себе чужинців, щоб впливати на них прикладом і взаєминами; з іншого боку, вони не роздумуючи переймали від чужинців те, що здавалось їм вартим наслідування. Так, вони прийняли від єгиптян астрономічні й математичні знання, від фінікійців — мистецтво кораблебудування, мореплавства і знання гірничої справи … Греки першими перестали робити із плодів своїх досліджень національну чи кастову таємницю, але радо віддавали отримані результати на використання усьому світу.

Еллінізм є першим історичним прикладом завоювання, здійсненного не силою зброї чи товарами, а завдяки духовній перевазі…

…Еллінізм пізніше послужив тим фундаментом, на якому виросла горда структура Риму …» [5, с. 20].

Якщо ви відчуваєте певну схожість деяких рис характерів стародавніх греків із сучасними українцями, то ми вже, принаймні, знаємо, коли перші люди з подібними якостями вперше з'явились на теренах нашої країни…

Стародавній Рим став другим потужним поштовхом у формуванні фундаменту сучасної європейської цивілізації.

Увібравши в себе кращі досягнення філософії та культури стародавніх греків, римляни просунулися далі на шляху практики розбудови держави. Без римського права та історичного досвіду Риму в державному управлінні складно уявити собі основи сучасного європейського права та системи парламентаризму будь-якої розвинутої країни Європи.

Римська імперія розширилась набагато більше на захід і північ Європи, аніж це зробили стародавні греки. Вона покрила своїм цивілізаційним впливом простори сучасних Італії, Франції, Іспанії, Британії, Австрії, Швейцарії, частини територій Німеччини, Угорщини, Румунії, Болгарії.

Розширення Римської імперії за Октавіана Августа (жовтим кольором показана територія на 31 рік до н.е.; темно-зеленим — завоювання у 31–19 роках до н.е.; салатовим — у 19–9 роках до н.е.; світло-зелёним — від 9 року до н.е. по 6 рік; рожевим — клієнтські царства (карта з Wikimedia Commons, https://commons.wikimedia.org/wiki/File: Imp%C3%A9rioRomano_-_30_a.C.-6_d.C.-pt.svg)

Проте на східноєвропейському напрямку її найвіддаленішими східно-північними окраїнами залишалися землі Боспорського царства. Це царство було нащадком стародавніх грецьких колоній у нашому північному Причорномор'ї, і значна частина його теренів була розташована в ті часи на півдні сучасної України.

Вартим уваги є те, що — на відміну від будь-якої іншої республіки колишнього СРСР, у тому числі республік Прибалтики,— тільки на теренах сучасної України, з кінця I ст. до н.е. і до IV ст.н.е., були розташовані постійні римські гарнізони (в Ольвії, Херсонесі й Тирі). Зокрема, у Херсонесі тривалий час стояли когорти I Італійського, II Геркулесового, XI Клавдієвого та V Македонського легіонів.

За допомогою Риму колишнє давньогрецьке місто-держава Херсонес (Севастополь) 24 р. до н.е. знову здобуло незалежність від Боспорського царства. Це місто стало адміністративним центром римського панування в усьому північному Причорномор'ї та місцем базування римської військової ескадри Мізійського Флавієвого флоту в Чорному морі (римська провінція Нижня Мізія — частина території сучасної Болгарії).

Що ж ці нові, стародавні мешканці нашого краю могли принести на нашу землю в ті далекі прадавні часи? Їхній вплив на всю територію сучасної України був досить обмежений, але навіть і в наші часи, у середмісті стародавнього Києва, на Подолі, ще знаходять стародавні скарби, які складаються із численних давньоримських монет, датованих II–I ст. до н.е. і I–IV ст.н.е.

Навіть обмежена римська присутність, переважно на чорноморському узбережжі України, не могла не залишити якогось спадку на певному культурному прошарку наших далеких предків. Яким же міг бути цей культурний спадок?

«… Зверхність Риму над усім іншим світом, так само як зверхність еллінів над східною частиною Середземного моря, базувалась на моральних засадах; але моральні поняття Риму дуже відрізнялись від еллінських, а тому і вплив їхній був іншим.

Рим поставав з ідеї держави, із глибокого усвідомлення та неухильного дотримання ідеї неділимості, всемогутності та величі держави. Римлянин ставив понад усе rem publicum; він усвідомлював самого себе не окремою особистістю, як грек, а тільки невід'ємною складовою частиною держави і лише таким чином він мав право на існування, але водночас через це сповнений був особливої величі. Благо держави було найвищим законом, йому повинно підпорядковуватися усе інше: особистість, національність, культура і релігія.

Римляни не були нетерпимі до чужинської національності і культури, до чужинської віри: до всього цього вони ставилися з байдужістю; але від кожного, хто прийняв римське підданство, вони вимагали безумовного підпорядкування ідеї держави. Тому для діяльності окремої особистості були покладені більш вузькі межі, ніж у греків; особистість мала значення у суспільному житті, яке було пронизане одним єдиним духом. Але зате у римлян розвинулась непохитна твердість у державному устрою і невичерпна життєва сила, яка направлялась однією багатоголовою, але одноголосною волею на шляху до подальшого розширення поняття держави.

Безперечно, і в римській державі існували різні течії та внутрішня боротьба; і у них політичні задуми і форми правління зазнавали змін, монархія переходила в аристократичну республіку, аристократична республіка в демократичну, демократія в олігархію та цезаризм. Але всім цим смутам і змінам властива одна спільна риса: відчуття необхідності державної єдності і всемогутності …» [5, с. 26–27].

Карта розселення скіфських племен (на деяких картах скіфи-орачі названі також сколотами) і одна з версій невдалого скіфського походу Дарія Великого. Матеріал з Wikimedia Commons (https://commons.wikimedia.org/wiki/File: MapU_5.jpg)

Ким були у ті далекі часи жителі нашого краю, крім стародавніх греків та римлян, які контролювали незначну частину нашої сучасної території і яких, безумовно, було суттєво менше за кількістю.

«Батько історії» Геродот, який залишив нам перші писемні свідчення, датовані 445 р. до Різдва Христового, вперше згадав про такі племена: кіммерійців (за деякими даними — одноплемінників із германськими кімврами) і сколотів — скіфів.

Відомо, що близько 513 р. до н.е. перський цар Дарій із 700-тисячним військом та 600 кораблями зробив невдалу спробу підкорити скіфів. У ті часи скіфи, частково витіснивши кіммерійців, а до певної міри змішавшись із ними (за винятком південної гірської місцевості, де мешкали кіммерійці-таври) оселились не тільки по всьому Криму, а й по всьому степовому простору від Дону до Дністра.

Уже в ті часи найкращу послугу їм зробила сама природа нашого краю. Як описує Геродот, скіфи, які були неперевершеними вершниками, весь час ухилялися від вирішальної битви з персами. Але відступаючи на схід, вони знищували за собою пасовиська, блокували колодязі, перехоплювали обози та періодично і несподівано атакували військо Дарія зусібіч. Дарій з великими втратами мусив повернутися з цього походу ні з чим.

А вже кілька років потому, 495-го до н.е., скіфи, аби відплатити перському цареві за його напад, атакували його володіння через Фракію (нинішня Болгарія) і створили реальну загрозу перським володінням у Малій Азії (нинішня Туреччина).

Відомо також, що скіфи, які мешкали у долинах Дністра, Бугу і Дніпра, займалися хліборобством і були хорошими землеробами. Тому в V–IV ст. до н.е. через грецькі колонії в Ольвії (район Одеси) і Пантикапеї (Керч) вони стали основними постачальниками хліба до могутніх Афін, які були не такими успішними у вирощуванні зернових.

У той же час панівним серед скіфів племенем вважалися так звані царські скіфи, які були кочівними воїнами-скотарями — на рівнинах між Дніпром і Доном. Частина царських скіфів, за свідченням тих самих грецьких істориків, доходячи до плодючих земель поблизу річок, які були здатні орошати землю, під впливом сусідніх грецьких колоній північно-чорноморського узбережжя поступово переходили від кочового способу життя до хліборобства.

Але головне — вони були вільними людьми, які будь-якої миті зі зброєю в руках могли захистити себе від будь-якої загрози. Багато хто з них радо переймали вищу культуру греків і змішувалися з ними. Найкращий приклад цьому — Боспорське царство, яке було напівгрецьке, напівскіфське,

і царями якого у певний період, починаючи зі Спартака, були греки за світоглядом, але скіфського походження.

Правда й те, що абсолютна більшість скіфів, безумовно, залишились варварами і робили численні спроби заволодіти грецькими колоніями на берегах Чорного моря. Наприкінці II ст. до н.е. спроба скіфського царя Скілурія захопити Херсонес і Пантікапей змусила останніх шукати допомоги у царя Понтійського царства Митридата Євпатора.

За отриману від понтійського стратега Діофанта допомогу Пантікапей і Херсонес заплатили дорогу ціну. На деякий час вони втратили свою самостійність і стали (до кінця I ст. до н.е.) залежними від Понтійського царства. Із кінцем династії Митридата Великого, як уже згадувалося вище, керівна роль у Криму перейшла до Риму.

Наприкінці II ст. до н.е. Херсонес і Пантікапей за допомогою Понтійського царства Митридата Відбили скіфську спробу свого завоювання (Сигнальний дзвін у Херсонесі, фото з Вікіпедії).

Остання відома спроба скіфів заволодіти тепер уже римськими містами в Криму датується першою половиною I ст.н.е. Римські війська успішно зняли облогу скіфів з Херсонеса (Севастополь) і це було останнє історичне повідомлення про скіфів на території сучасної України.

Але ще раніше до цих подій у Криму, в III–II ст. до н.е., царські скіфи змушені були поступитися своїми землями на більшій частині нашої теперішньої держави сарматським племенам, і в першу чергу роксоланам, які прийшли з-за Дону.

Історії достовірно невідомо, яким чином сталося так, що царські скіфи залишили території між Дністром (Тірас)

і Доном (Танаїс) і принаймні частина з них перемістилась на південь від Дунаю.

Очевидно лише, що сармати, найвірогідніше, внаслідок жорсткої боротьби, стали пануючим народом на більшості степової території сучасної України не відразу, і що боротьба їх зі скіфами не привела до повного знищення останніх, принаймні у Криму, до першої половини I ст.н.е.

Приблизно у той же час (наприкінці II ст. до н.е.), коли Херсонес і Пантікапей за допомогою Понтійського царства Митридата відбило скіфську спробу свого завоювання, інша грецька колонія на території сучасної України — Ольвія — була змушена захищатися від кельтських племен галлів.

Тільки після приходу римлян наступив відносний спокій для північно-чорноморських колоній, які фактично увійшли до складу Римської імперії і періодично отримували з її боку захист (до IV ст.н.е.) від неспокійних сусідів — спочатку від сарматів-роксоланів, а згодом від германських племен готів.

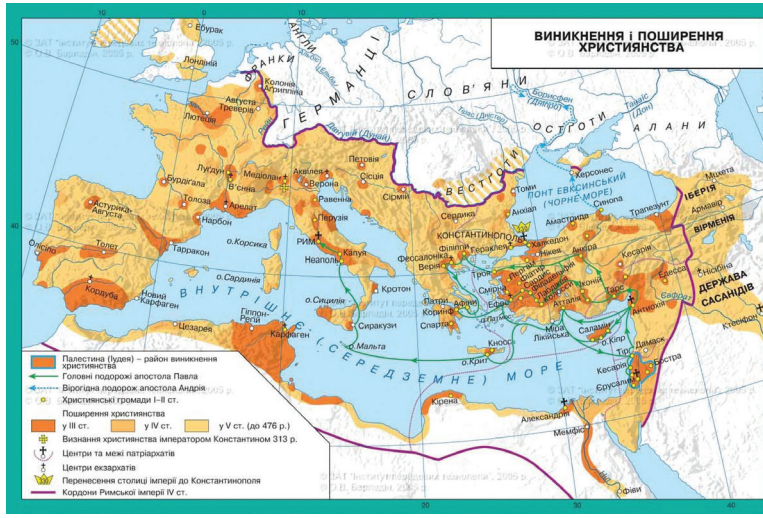
Відомо також, що наприкінці існування Римської імперії одними із найкращих в імперській кавалерії вважалися саме сарматські найманці зі степових просторів сучасної України. Деякі із них проходили службу навіть на британських островах. Можливо, з цим пов'язана одна із гарних легенд, яка була екранізована Голлівудом,— про сарматське походження британського короля Артура, який, за легендою, почав правити Британією після того, як римляни залишили цей острів.

Першими християнськими священиками, які почали поширювати християнську віру (у формі аріанства) на землях сучасної України, стали готські священики.

Германські племена готів прийшли до нас наприкінці II — початку III ст.н.е. з північно-західної Європи. Упродовж

майже двох століть, частково об'єднавши під своєю владою сарматів і аланів, вони жили на землях сучасних України та Румунії, звідки здійснювали вдалі походи на провінції Римської імперії на Балканах та в Малу Азію (сучасна Туреччина). Християнську віру готи почали масово переймати від християн, полонених ними у захоплених римських провінціях, а особливо — після завоювання ними Криму, куди християнство вперше прийшло ще у 1 ст.н.е. зі Святим Климентом.

Але найбільш швидко християнство, знов-таки через готів, стало поширюватися до нас зі Східної Римської імперії — Візантії — після проголошення у 313 році релігійної терпимості по всій території Римської імперії і прийняття там 380 року християнства як державної релігії. Візантію відокремлювало від Криму лише Чорне море. На період готської присутності у Криму припадає і становлення у III–IV ст.н.е. Херсонеса як одного із найбільших центрів поширення християнства у північному Причорномор'ї.

Виникнення і поширення християнства та кордони Римської імперії IV ст. Карта з навчального сайту з географії, всесвітньої історії та історії України, https://geomap.com.ua/uk-wh6/1145.html

Проте перша зустріч майбутньої української землі із християнством відбулася ще задовго до появи на ній готів.

Канонізований у подальшому як четвертий Папа Римський (92–101 рр.н.е.) Святий Климент був римлянином за походженням, але хрестився в Іудеї і був рукопокладений Єпископом Римським ще Святим Апостолом Петром. Під час гонінь на Церкву у Римській імперії його було заслано імператором Траяном із Риму до Херсонеса на каторжні роботи до тамтешніх каменоломень.

Перебуваючи в Криму у засланні і знайшовши там інших, раніше засуджених християн (за деякими даними — близько двох тисяч), учень святих Петра і Павла, автор «Першого послання до коринфян» Святий Климент створив першу організовану християнську парафію на території сучасної України.

Протягом кількох років він проповідував християнство у Херсонесі, хрестив язичників та збільшував кількість християнських парафій, тому за наказом римського імператора його було в муках страчено. Святого Климента прив'язали до якоря і втопили у морі.

Пізніше, близько 861 року, врятовані християнськими віруючими мощі Святого Климента були вивезені з Херсонесу до Риму засновниками слов'янської писемності і літератури, болгарами за походженням Святими Кирилом та Мефодієм. Мощі були передані Папі Римському Адріану Другому і урочисто перепоховані у римській базиліці, яка відтоді носить ім'я Святого Климента.

Після цього, на початку 866 року Адріан II офіційно затвердив богослужіння слов'янською мовою. Він наказав книги, перекладені цією мовою, покласти у римських церквах (до того вважалося, що богослужіння можна було відправляти лише трьома мовами: єврейською, грецькою та латинською).

Отже, принаймні на одне запитання нашої європейської ідентичності — щодо присутності на території сучасної України усіх трьох елементів історичного фундаменту європейської цивілізації — історична наука переконливо дає ствердну відповідь…

Відповідь Путіну про «сакральність» Криму

З огляду на сказане вище стосовно поширення християнства на території Русі–України неможливо обійти увагою тезу, проголошену президентом Росії В. Путіним у 2014 р. і неодноразово повторювану ним згодом, яку взяла на озброєння російська пропаганда. А саме — про «сакральне значення» Криму для Росії, оскільки там нібито «зосереджені духовні витоки» сучасної Росії — на підставі того, що «…у стародавньому Корсуні (Херсонесі)… хрестився Володимир Великий».

Теза не нова, вона повністю повторює вигадку часів Катерини II. Привласнивши собі історію Київської Русі, Російська імперія замахнулася на більше. Відомо, що Катерина II була одержима ідеєю відродження Візантійської імперії в рамках так званого «Грецького проекту». У цьому проекті Російська імперія виступала в ролі відроджуваної Візантійської імперії — спадкоємиці Візантії (свого другого внука, Констянтина, Катерина II мріяла побачити імператором Константинополя — відродженого Другого Риму). Тому приєднання Криму означало (за офі-

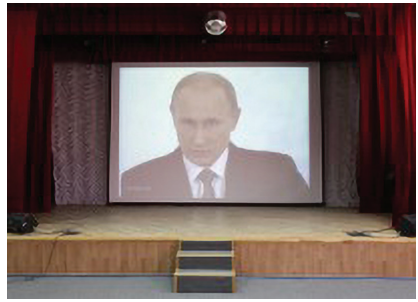

ФОТО РЕЙТЕР

ційною ідеологією!) не захоплення чужої території, а звільнення візантійської спадщини від мусульманського нашарування, природне повернення територій споконвічно грецьких, православних, тобто своїх, і, найголовніше,— відновлення історичної спадкоємності від Візантії, спадкоємицею якої у Москві вважали і Московську Русь, і Російську імперію. Релігійним обґрунтуванням цієї «теорії» слугувало твердження, ніби хрещення князя Володимира, згідно з літописною традицією, відбулося у Херсонесі, отже, звідси світло християнства прийшло на Русь і, таким чином, у Херсонесі Русь прийняла хрещення від Візантії.

Путін реанімував дане твердження для релігійного виправдання анексії Криму. Воно призначене, швидше за все, «для внутрішнього вжитку» і не витримує жодної критики.

По-перше, Володимир Великий був Великим князем Київським. Москви та московської держави у 988 р., коли він хрестився, ще не існувало. А на ті землі Київської Русі, які сьогодні входять до складу Росії, християнство прийшло не з Херсонеса, а з Києва, і ще довго (майже 80 років) київські дружини «хрестом і мечем» придушували там антихристиянські повстання язичників.

По-друге, ВИЗНАЮЧИ факт значення для сучасної Росії хрещення Володимира Великого у Херсонесі, В. Путін повинен визнати і те, що на території сучасної України — прямого нащадка Київської Русі, ще до хрещення Володимира Великого було поширене ХРИСТИЯНСТВО, і не в останню чергу — завдяки ГЕРМАНСЬКИМ племенам ГОТІВ (які майже два століття мешкали на теренах майбутньої Русі–України).

По-третє, якщо визнавати факт «сакральності» Криму в «духовному сенсі» християнства для сучасних «росіян» (до 1721 р.— «московітів»), то тоді потрібно вести цю сакральність від канонізованого Католицькою церквою четвертого за рахунком Папи Римського — святого Климента, який

створив ще у першому столітті нашої ери перші християнські спільноти у Криму і Херсонесі (на час хрещення Русі князем Володимиром ще не було поділу християнства на православ'я і католицизм — розкол відбувся лише у 1054 році).

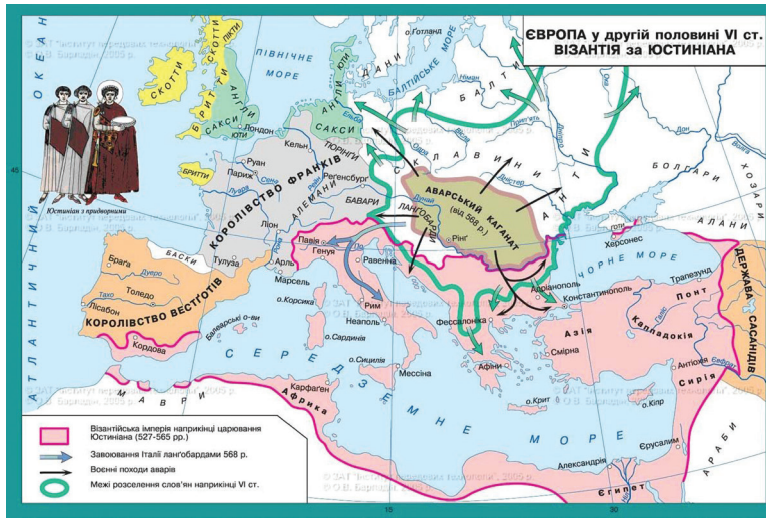
І, нарешті, стосовно популярної легенди про хрещення князя Володимира у Херсонесі, викладеної у «Повісті временних літ». Все більше сучасних дослідників, посилаючись на інші історичні джерела (зокрема, «Пам›ять і похвала князю Володимиру» Якова Мніха — XI ст.), ставлять під сумнів дану легенду, вважаючи, що князь хрестився ще до походу на Крим у 987 році (за деякими джерелами — у січні 988 року) у Києві (або у Василіві — нині Васильків). А похід на Крим — це каральна експедиція проти Херсонеса, який перекинувся на бік супротивників тестя Володимира, візантійського імператора Василя II (імператор, зайнятий придушенням заколоту Фоки Варди, не міг власноруч покарати Херсонес). До таких дослідників належить і російський історик Володимир Петрухін [15].

Отже, стаючи на незручну для сучасної російської пропаганди та агітації тему правдивої історії із трактуванням Криму як «сакрального» символу для сучасної Росії, спічрайтери президента РФ зробили йому ведмежу послугу. Вони заклали ще один фугас під тезу «першорядності» і «великороськості» сучасних росіян, а також потенційно — ще й під тезу виключно «слов'янської» основи «російського світу», тому що як тоді бути з германцями-готами і «канонічністю православ'я» в Росії та як у такому разі характеризувати постать Папи Римського Святого Климента…

ВІЗАНТІЯ — ШЛЯХ ІДЕЙ У ПРОСТОРІ ТА ЧАСІ

Візантія. Перша християнська імперія світу (330–1453рр.), яка проіснувала довше від усіх відомих імперій людства і вплинула на поширення Християнської віри і релігії на одну п'яту земної поверхні. Столиця Візантії — Константинополь, «Другий Рим», який близько тисячі років, після загибелі у 476 році Західної Римської імперії, зберігав надбання давньогрецької і римської культур та цивілізацій і заклав підвалини для епохи Відродження («Ренесансу») у Західній Європі.

Засновник Візантійської імперії Костянтин Великий (272–337 рр.) був римським імператором. 11 травня 330 року він оголосив про перенесення столиці своєї імперії з Риму у давньогрецьке місто Візантіум, розташоване на європейському узбережжі Босфору.

Візантійська імперія у період розквіту. Карта з навчального сайту з географії, всесвітньої історії та історії України (https://geomap.com.ua/images/wh7a/Maps/02_2.jpg).

Римська імперія у ті часи ще простягалася від Британських островів через території сучасних Франції, Німеччини, Італії та Іспанії — аж до Північної Африки, Балкан і сучасної Туреччини. Навіть на території сучасної України (як згадувалось вище — на її північному Причорномор'ї) базувались постійні римські гарнізони (в Ольвії, Херсонесі й Тирі). Тривалий час, зокрема в Херсонесі і Ольвії, відбувались ротації когорт I Італійського, II Геркулесового, XI Клавдієвого та V Македонського легіонів…

Римська імперія із зазначенням місць дислокації легіонів станом на 125 рік. Карта з Wikimedia Commons (https://commons.wikimedia.org/wiki/User: Andrein#/media/File: Roman_Empire_125.png)

Костянтин, отримавши у 306 році владу над західною частиною Римської імперії у британському Йорці, можливо, уже відчував, що корупція, яка пронизала провладні кола,

а також моральний занепад верхівки і населення Риму, внутрішнє розшарування і люмпенізація суспільства у поєднанні із зовнішнім тиском варварських народів неминуче ведуть до остаточної руйнації старої «римської мрії»: «Сенат і Народ — правлять Римом».

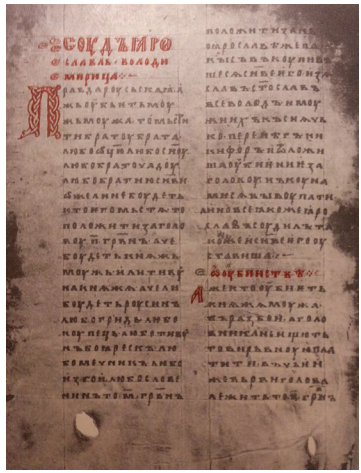
Найбільшим досягненням цього першого християнського імператора стало проголошення ним Християнства як державної релігії. Цим він не лише зберіг життя римській імперії, давши їй можливість ще на тисячу років (уже з новою «Християнською мрією») продовжити свій розвиток у її колишній східній частині, але й вплинув на цивілізацію усього навколишнього світу.

Вище було показано (як один із доказів нашої європейської ідентичності), що на території сучасної України були присутні усі три складові, які можна вважати основними компонентами прадавнього історичного фундаменту європейської цивілізації — філософія і культура стародавньої Греції, теорія і практика держави і права стародавнього Риму, християнські мораль і релігія. Якщо цих трьох «китів» розглядати як компоненти фундаменту, то елементами стін на такому фундаменті можна було б назвати матеріали та ідеали епохи Відродження в Італії і Франції, епохи Реформації Церкви у Німеччині, Англії, Франції, Швейцарії та інших європейських країнах, а також епохи Гуманізму, перш за все у Франції з її Великою французькою революцією.

Але, чи були б можливі усі ці процеси без тисячолітнього ланцюга, який поєднав фундамент цієї цивілізації, починаючи з п'ятого століття, з іншими її елементами», які почали з'являтися в Європі, наприклад, у п'ятнадцятому столітті, в епоху Ренесансу?

Чи був би можливим Цивільний кодекс Наполеона без існування до нього візантійського «Кодексу Юстиніана»?

Та чи мав би він такий вплив на подальший розвиток системи сучасного європейського права в усій Європі без підготовчої до цього роботи з боку британської «Хартії Вольностей», «Руської правди» Ярослава Мудрого, німецького «Магде-

Перша сторінка Синодального списку Руської правди: «СУД ЯРОСЛАВЛЬ ВОЛОДИМ РИЧЬ. ПРАВДА РОУСЬСКАЯ…» і золотий ковчег для зберігання «Руської правди» — матеріал з Wikiwand.com https://www.wikiwand.com/uk/Руська_Правда

бурзького права», які з'явились на світ уже на основі «Кодексу Юстиніана»?

Ці запитання є, скоріше, риторичними,— тому що відповіді на них уже були надані історію. Саме у Візантії скарби знань попереднього розвитку цивілізацій людства уперше почали масово переноситись із папірусних сувоїв у рукописні книги, які згодом заполонили Європу. Вони надихали як процес Відродження в Європі, так і Великі географічні відкриття у Новому Світі.

Без візантійської спадщини важко уявити собі зовнішнє і внутрішнє оздоблення Собору Святого Марка у Венеції, головні християнські реліквії у Соборі Сан Шапель у Парижі, а також — «Реймське Євангеліє», яке у 1051 році дочка

Ярослава Мудрого Анна Київська привезла у дар своєму чоловікові — королеві Франції Генріху Першому.

Знекровлений та уперше пограбований «братами-християнами» під час четвертого Хрестового походу у 1204 році, Константинополь своїми культурними та матеріальними скарбами вплинув на розвиток найвпливовіших у подальшому середньовічних королівств Західної Європи.

Але, що головне для нас, українців,— саме вплив Християнства і культури Візантії відіграв (протягом десятого — дванадцятого століть) надзвичайну важливу роль у розвитку однієї із наймогутніших європейських держав того часу — Київської Русі, колиски сучасної України. А вплив на розвиток тогочасної Європи цієї слов'янської держави,— в організації якої взяли також активну участь північноєвропейські народи (вікінги-варяги),— важко переоцінити. Великокняжий двір цієї держави у Києві став центром поширення Християнства і європейської культури на величезні північно-східні європейські простори, а держава Русь протягом більш ніж двох століть була серед головних прогресивних держав тогочасної Європи.

Найбільшим за територією поширенням Християнства Києвом виявилося його поширення через одне з київських удільних князівств — Володимиро-Суздальське, яке потім стало основою Московії…

Але, як це не раз уже траплялося в історії людства, не завжди нащадки бувають вдячні своїм батькам і засновникам. Хрестоносці у 1204 році, які руйнували і грабували місто Святого Костянтина, вже не згадували, що воно є містом першого християнського імператора, який безпосередньо зумовив навернення до Християнства предків хрестоносців. Так само і син Великого князя Київського Юрія Долгорукова,— Володимиро-суздальський князь Андрій, який

у 1169 році уперше пограбував та зруйнував стародавній Київ і таким чином «підготував» основу для його остаточного падіння під час монголо-татарської навали у 1240 році,— вже й не згадував, що без Києва не було б і християнських міст Володимира і Суздалі.

Проте прямі нащадки русичів — українці — виявилися згодом насправді більшими християнами… На початку 17 століття більш азіатська, ніж європейська (по суті, культурі та формі управління) московська держава, яка до 1480 року існувала на правах васальної залежності від татаро-монгольської імперії, ледь не перестала існувати. У 1610 році її столиця Москва, яка була заснована орієнтовно у 1147 Великим князем Київським Юрієм Долгоруким, була завойована військами Речі Посполитої, до складу яких входили і полки українських козаків. Більшість населення Москви та майже уся її знать присягнули у серпні того ж року на вірність королевичу Владиславу, сину короля Польського і Великого князя Литовського Сигізмунда Третього.

Але вже у 1654 році прямий нащадок Київської Русі — Україна, відновивши свою державність у війні за незалежність 1648–1654 років, без будь-якої допомоги від «молодшого брата» вдруге доленосно втрутилися у напрямок розвитку московської держави та практично перезаснувала «європейський проект» розвитку Московії.

Україна, внаслідок війни 1648–1654 років відокремившись від Речі Посполитої і приєднавшись у військовому союзі до Московії, стратегічно послабила головного з п'ятнадцятого століття противника Московії на Заході (Велике князівство Литовське, а з 1569 р.— Річ Посполита). Наслідком цього був подальший занепад однієї із наймогутніших того часу європейських держав, її розподіл і втрата нею незалежності наприкінці 18 століття.

Ілюстрація зі статті ««Поразка польської армії під Зборовом», оприлюдненої на сайті «Военное обозрение» (https://topwar.ru/161102-porazhenie-polskoj-armii-pod-zborovom.html). На карті показані кордони Козацької держави (Гетьманщини) за Зборівським договором 1649 р., за Білоцерківським договором 1651 р. (після поразки під Берестечком), а також територія, яка відійшла до Московії за Андрусівським договором 1667 р.

Цим кроком Україна не тільки стратегічно зміцнила оборону Московії на Заході, але й прикрила «своїм тілом» її кордони на півдні — з Турецькою імперією і Кримським ханством, якому Московія аж до 1700 року платила данину. Але головне — вкотре з території України до Московії надійшов вирішальний культурний, людський, матеріальний та військовий потенціал, з допомогою якого вона у 1721 році перетворилася на Російську імперію. Приписавши собі при цьому не лише тисячолітню, суто європейську історію стародавньої Київської Русі, але й саму історичну назву держави.

Послухаємо свідчення нащадка шляхетного роду Трубецьких, одного із найстаріших у Російській імперії, який є набагато давнішим, ніж навіть імператорський рід Романових:

«…В течение XV, XVI и первой половины XVII века культура Западной Руси (Украины) и культура Руси Московской развивались настолько разными путями, что к половине XVII-го века различие между этими двумя культурами стало чрезвычайно глубоким… После присоединения Украины на очередь стал вопрос о слиянии обеих этих редакций русской культуры воедино…

… Украинцы считали московскую редакцию русской культуры испорченной благодаря безграмотности москвичей, попрекали москвичей отсутствием школ и кичились перед ними постановкой школьного дела. Москвичи же считали украинскую (вообще западнорусскую) редакцию русской культуры испорченной благодаря… латинско-польскому влиянию…

…Правительство встало на сторону украинцев,— что с точки зрения политической было совершенно правильно: неизбежное недовольство великороссов могло привести разве только к бунтам чисто местного характера, тогда как неудовольствие украинцев могло значительно затруднить и даже сделать невозможным настоящее воссоединение Украины…

…Царь Петр поставил себе целью европеизировать русскую культуру. Ясно, что для выполнения этой задачи могла быть пригодна только западнорусская, украинская редакция русской культуры, уже впитавшая в себя некоторые элементы европейской культуры (в польской редакции этой последней) и проявлявшая тенденцию к дальнейшей эволюции в том же направлении. Наоборот, великорусская редакция русской культуры, благодаря своему подчеркнутому европофобству и тенденции к самодовлению, была не только непригодна для целей Петра, но даже прямо мешала осуществлению этих целей.

Поэтому, Петр эту великорусскую редакцию русской культуры постарался совсем искоренить и изничтожить, и единственной редакцией русской культуры, служащей

отправной точкой для дальнейшего развития, сделал украинскую редакцию…» [20].

Але, яку роль перед цими подіями відіграли інші дві імперії, спочатку, у тринадцятому столітті — Татаро-Монгольська, а згодом — Турецька? Остання у 1453 році остаточно зруйнувала Візантійську імперію, заволоділа Константинополем і перейменувала його у Стамбул, а згодом понад триста років активно втручалася у європейські справи.

Ці дві імперії, перш за все, відіграли величезну роль у формуванні, під їх зовнішнім тиском, засновника сучасного народу України — українського козацтва. Яке, у свою чергу, ще всередині 17 століття (у часи, коли ще не існували, наприклад, сучасні і об›єднані Німеччина та Італія, а Франція і Англія ще роздиралися зсередини громадянськими війнами) виступило засновником козацької держави України.

Передамо слово історикам Австро-угорської і Російської імперій, кінця 19 сторіччя, яких важко звинуватити у прихильності до ідеї незалежної України:

«…Після того, як татари завоювали Київ та підкорили Русь своєму ігу, нові політичні центри сформувалися, з одного боку, в Москві, з іншого — у Литві; у Києві з цього часу завмирає будь-яке політичне і культурне життя. Країна все більше і більше порожніє: хто не був убитий татарською зброєю — той був забраний у полон або виселився, а ті нечисленні люди, які залишились — живучи у постійній небезпеці, дичавіли, рятуючись у лісах і болотах. Тільки після завоювання цих областей литовськими князями втікачі починають повертатися і знову в країні виникає людське життя. Князі племені Ольгерда… отримують тут з лихвою нічийні землі і залучають сюди колоністів. Проте першим їх обов›язком мав завжди залишатися захист від татарських нападів, тому перш за все свою увагу вони приділяли військовій організації, і таким

чином тут з часом формується своєрідна прикордонна варта проти татарів. …Пізніше…виникли вільні співтовариства, які мали дуже слабкі зв'язки зі своїми князями та старостами. Із 15 століття вони стали називатися козаками.»

«…Уже у 15 столітті на спустошених татарами нічийних придніпровських землях було багато людей, які втікали з Польщі та Московії від нестерпного гноблення,… і які швидко здобували собі визнання як оплот християнства проти татар. Це був здібний і войовничий народ, якому потрібна була лише військова організація, щоб стати страшною силою.

Стефан Баторій (польський король, 1576–1586рр.) в інтересах своєї держави уперше звернув увагу на цей клас, створив реєстр здібних до війни, але спочатку обмежив їх число до 600. Цим він здобув для держави нові сили проти Росії (Московії)…»

«…За Сигізмунда Третього сейм у 1590 році постановив утримувати на платні 6000 козаків. Вони були внесені до реєстру та називались «реєстровими»…

Реєстрові козаки отримували у свою власність землю. Мали свій суд у Батурині і вільно обирали своїх начальників. Усі інші козаки, які складали незрівнянно більшу кількість, повинні були знову стати селянами… Але шляхта і цих 6000 не хотіла прийняти у своє середовище… Це стало приводом для боротьби. Реєстрові об'єдналися з козаками, які не були внесені до реєстрів, повстали проти уряду… Яке було діло вільним козакам до державних інтересів Польщі? Над усе вони любили свободу і війну, і йшли на останню з радістю, як на банкет. Часто вони, зрівнюючись у цьому зі сміливими варягами, спускалися на своїх маленьких чайках по Дніпру у Чорне море та грабували передмістя Константинополя, або міста Кілію, Акерман, Ізмаїл, Синоп та інші… »

«… Козаки черкаські були настільки відомими, що пізніше довгий час (особливо у московських хронічках) козаки взагалі називалися «Черкасами»…

Дашкевич, староста Черкас на Дніпрі, відправився до Польщі з вимогою до Піотроковського сейму, щоб ці вільні загони були визнані державним військом, яке має захищати кордони (Речі Посполитої)… Але, цього не сталося, і коли уряд вирішив обмежити свободу переміщення козаків, вони пішли за пороги, нижче Черкас. Тут виникло вільне козацтво, яке вже не було під владою якогось князя. Першу згадку про цю Запорізьку Січ (Січ «запорожців») ми знаходимо в одному з листів короля Сигізмунда Августа від 1568 року… Їх опорними пунктами були Томаківка, Хортиця, Базавлук, Чортомлик та інші, де вони мали укріплення.

Вони зорганізувалися подібно лицарському ордену Західної Європи. Безумовна дисципліна, благочестя, доброчесність у таборі, повна рівність усіх — це усе було умовами повсякденного життя Січі. Загальний схід (коло) був єдиним начальством; він обирав керівників: отамана (гетьмана), який виконував свої обов'язки лише протягом року, а після цього він міг бути притягнутий до відповідальності за свою діяльність і навіть засуджений до страти; осавулів як нижчих начальників і писаря. Схід був єдиною судовою владою. Сварки були суворо заборонені, крадіжки та пограбування християн каралися смертю… Козаки жили за законами православної церкви та строго дотримувались посту. Їх головним завданням була боротьба з невірними…

Так почала тут успішно розвиватися нова установа, здавалось навіть, що виникає нова держава на нових, не європейських (для того часу — абсолютного панування в Європі монархій) засадах. Якщо у Польщі та в решті Європи визнавали і дбали лише про свободу окремих станів суспільства, то тут навіть нижчі стани вимагали собі тієї ж свободи; більше того, тут взагалі не повинні були існувати жодні стани, а лише вільний народ. …Усе йшло до Січі, яка стала кристалізацій-

ним пунктом України… Неосяжна привабливість оточувала козацьке життя… Малоросійське плем›я, здавалось, було покликане здійснити ідею про загальну рівність і свободу. Тут була доведена до досконалості і військова справа. Одночасно виникла і література, яка прославляла у захоплюючих піснях та розповідях козацьке життя. Справді, усе слов›янство могло гордитися цією ВІЛЬНОЮ ДЕРЖАВОЮ.

… Козаки могли б принести неоціненні вигоди своїй країні (Україні.— Авт.) та усій державі, якби у Польщі зуміли дати цьому новому утворенню відповідне місце у державному організмі. Але ДЕМОКРАТИЧНІ КОЗАКИ не підходили дворянській державі. У Польщі і Литві після Люблінської унії (у 1569 році Польська Корона і Велике Князівство Литовське об›єдналися в єдину державу, Річ Посполиту двох народів.— Авт.) існували три різко розмежовані стани: шляхта, бюргерство і кріпосне селянство. Для козаків не було місця серед цих трьох станів…

Козаки справляли такий сильний притягальний вплив на землеробський прошарок населення Польщі і Литви, що лише найсуворіші покарання могли утримати народ від масової втечі в Україну… Економічна міць польської дворянської держави базувалась на кріпацькій залежності сільського населення, …тому шляхта зі смертельною ненавистю переслідувала козаків, цих колишніх селян, які мали зухвальство рівнятися з нею. Через прірву між ними не було, таким чином, перекинуто місток, і боротьба стала неминучою…» [6].

«НЕСПОДІВАНА КИЇВСЬКА РУСЬ. Святослав Хоробрий, Болгарія, Карл Маркс та самоідентифікація України»

Українська козацька держава за Зборівським договором 1649 р. (сайт дистанційного навчання з історії України, https://sites.google.com/site/korolsineln/urok-1/podiie-1648–1649-rr-zborivskij-dogovir)

У 1991 році, після перемоги Заходу у «холодній війні» проти Радянського Союзу та розпаду останнього, Україна втретє за свою новітню історією стала незалежною країною.

Вперше прямий нащадок середньовічної європейської держави Русі зі столицею у стародавньому Києві — козацька держава Україна — стала незалежною ще всередині 17 сторіччя. Ім'я «Україна» вперше згадується у Київському літописному зводі за Іпатіївським списком від 1187 року і, ймовірно, походить від слов'янського — «відокремлена, родова країна» [22].

Але навіть перша короткочасна поява Української козацької держави у ті часи (за сто років до початку боротьби

за свою незалежність Сполучених Штатів Америки (1775–1783 рр.), коли ще не існувало об'єднаних Німеччини та Італії, Нідерланди тільки завершували боротьбу за свою незалежність, а Британія і Франція ще були послаблені наслідками власних громадянських воєн) докорінним чином змінила стратегічний баланс сил у Європі, а згодом і у світі.

Внаслідок боротьби українського народу протягом 1648–1654 років проти спроби його повного покріпачення та полонізації з боку найбільшої на той час європейської держави Речі Посполитої (територія сучасних Польщі, Литви, України і Білорусі) остання була стратегічно послаблена. Вже через рік після відокремлення від неї у 1654 році України більша частина Польщі з обома її старою і новою столицями, Краковом та Варшавою, були тимчасово захоплені у 1655 році шведами.

Річ Посполита ще продовжувала якийсь час відігравати важливу роль у європейській політиці, але, втративши з Україною більшість своїх людських і природних ресурсів, сама стала надто вразливою з боку новонародженої з допомогою України нової євразійської імперії, яка у 1721р. взяла собі назву Російської. Після двох поділів Речі Посполитої між цією новою імперією та Австрією і Пруссією (у 1772 і 1793 роках) третій, останній, поділ у 1795 році позбавив незалежності вже саму Польщу — аж до 1918 року.

Україна ж, приєднавшись у 1654 році до переважно азійської за культурою і формою правління Московської держави (цар якої до 1686 року де-факто, а де-юре — аж до 1700 року сплачував данину кримському ханові, васалу турецького султана), заклала тим самим, за рахунок підсилення своїми культурними, людськими і матеріальними ресурсами, основні підвалини для європеїзації і модернізації останньої [20].

Українська козацька держава наче прикрила своїм тілом (власними народом, культурою і територією) слабкі півден-

но-західні кордони Московії та одночасно нанесла смертельну рану її головному ворогові тих часів — Речі Посполитій. Невдовзі Московія привласнила собі майже тисячолітню історію і культурну спадщину усієї стародавньої Русі, використала її старовинну назву (але не треба плутати слово «Росія» зі словом «Русь», як і «росіянина» — з «русином», «русичем»), а також перейменувала свій у більшості фінно-угро-татарський народ із «московітів» на «росіян», «великоросів».

Прямі нащадки «руських людей», «русичів» — українці, від пращурів яких свого часу і прийшла християнська віра та основи державності на московські землі (дата заснування Москви — 1147 рік),— були перейменовані у новій імперії на «малоросів». Поступово порівняно слабка, як для Європи, Московська держава перетворилася на потужну євро-азійську імперію, без якої вже не могли вирішуватися більшість стратегічних питань не лише в Європі, але й, згодом, у світі.

Між тим, останні досягнення наукових та прикладних генетичних досліджень різних народностей в Європі у поєднанні з більш уважним переосмисленням уже відомих історичних джерел відкривають у наші часи і нові можливості для більш повної оцінки характеру стародавньої держави Русі–України, у тому числі її зв'язків зі стародавньою Болгарією, а також «історичного права» сучасної Росії на використання терміну «малороси» стосовно українців.

Почнемо із незавершеної праці Карла Маркса «Викриття дипломатичної історії 18 століття», у якій він дослідив історію походження Московії та Росії, а також провів аналіз зовнішньої політики царизму до кінця 50-х років 19 століття [14]. Зауважимо одразу, що ця праця ніколи не публікувалась у Російській імперії і вперше була надрукована в СРСР лише у 1986 році під час «перебудови» Горбачова, за кілька років до розпаду Союзу.

У цій праці Карл Маркс пише: « …Подібно до того, як імперія Карла Великого передувала утворенню сучасних Франції, Німеччини та Італії, так і імперія Рюриковичів (Русь, зі столицею у м.Київ.— Авт.) передувала утворенню Польщі, Литви, прибалтійських поселень, Туреччини і самої Московії… Московська історія пришита до історії Русі білими нитками… Колискою Московії було криваве болото монгольського рабства, а не сувора слава епохи норманів. А сучасна Росія є не чим іншим, як перетворена Московія… Навіть після свого звільнення (від монгольського рабства у 15 столітті — авт.) Московія продовжувала грати свою традиційну роль раба, який став паном…» (підкреслене автором).

Беззаперечний у колишньому СРСР авторитет, засновник і класик марксизму-ленінізму наводить наступні історичні аргументи:

«…Розгорнуті перед нами старовинні карти Росії (Русі) … з усією точністю свідчать про неперервний процес розширення її території у 911 сторіччях. Вказують нам на Олега, який відправив 88 000 людей проти Візантії, прибив на знак перемоги свій щит на воротах її столиці і продиктував Східній Римській імперії ганебний мир; на Ігоря, який зробив цю імперію своєю данницею; на Святослава, який із гордістю заявляв: «греки постачають мені золото, дорогі тканини, рис, фрукти і вино, Угорщина доставляє худобу і коней, з Росії (Русі) я отримую мед, віск, хутра і невільників»; на Володимира, який завоював Крим та Лівонію (частина сучасної Прибалтики.— Авт.), заставив грецького імператора, подібно до того як Наполеон заставив германського, віддати за нього свою дочку (дочку попереднього імператора, свою сестру.— Авт.), поєднав воєнну владу північного завойовника із теократичним деспотизмом порфіродних і став одночасно господарем своїх підданих на Землі та їх заступником на небесах.

…Політика перших Рюриковичів докорінним чином відрізняється від політики сучасної Росії. То була не більше і не менше як політика германських варварів, які наводнили Європу,— історія сучасних народів починається лише після того, як закінчився цей потоп. Готичний період історії Русі складає, до речі, лише одну із глав історії норманських завоювань… Швидкий процес розширення території був не наслідком виконання примітивної організації досконало розроблених планів, а природним наслідком примітивної організації норманських завоювань — васалітету без ленів або із ленами, які існували лише у вигляді збору данини,— причому необхідність подальших завоювань підсилювалась неперервним поповненням новими варязькими авантюристами, які жадали слави і здобичі.

Вождів, у яких виникало бажання відпочити, дружина заставляла рухатися далі, і в руських, як і у французьких землях, які були завойовані норманами, настав час, коли вожді почали посилати у нові грабіжницькі експедиції своїх неприборканих і ненаситних побратимів по зброї з єдиною метою позбутися їх.

Стосовно методів ведення війн та організації завоювань перші Рюриковичі нічим не відрізняються від норманів у інших країнах Європи. Якщо слов'янські племена вдалося підкорити не лише за допомогою меча, а й шляхом взаємної угоди, то ця особливість була обумовлена виключно становищем цих племен, території яких зазнавали вторгнень як із Півночі, так і зі Сходу, та які скористалися першими з метою захиститися від других.

До Риму Сходу (Візантії — авт.) варягів притягувала та ж магічна сила, яка притягувала інших північних варварів до Риму Заходу. Сам факт переміщення руської столиці — Рюрик обрав для неї Новгород, Олег переніс її до Києва,

а Святослав намагався затвердити її у Болгарії,— безсумнівно, доводить, що завойовник лише намацував собі шлях і дивився на Росію (Русь) лише як на стоянку, від якої потрібно рухатися далі у пошуках імперії на півдні. Якщо сучасна Росія прагне заволодіти Константинополем, аби встановити своє панування над світом, то Рюриковичі, навпаки, через опір Візантії за Цимісхія (Іоанн I Цимісхій — візантійський імператор,— авт.) були змушені остаточно закріпити своє панування на Русі.

Можуть заперечити, що тут переможці злилися із переможеними швидше, ніж у всіх інших областях, які були завойовані північними варварами, що вожді швидко змішалися зі слов'янами, про що свідчать їх шлюби та імена. Але при цьому потрібно пам'ятати, що дружина,— яка одночасно була і їх гвардією, і їх таємною радою,— залишалася виключно з варягів, що Володимир, який уособлював собою вершину готичної Русі, і Ярослав, після якого почався її занепад, були зведені на престол силою зброї варягів.

Якщо у цей час і потрібно визнавати наявність якогось слов'янського впливу, то це вплив Новгорода, слов'янської держави, традиції, політика і устремління якої були настільки протилежні традиціям, політиці та устремлінням сучасної Росії, що остання змогла затвердити своє існування лише на його руїнах (15 століття.— Авт.). За Ярослава верховенство варягів було зломлене, але одночасно і зникають завойовницькі устремління першого періоду та починається період занепаду готичної Русі. Історія цього занепаду ще більше, ніж історія завоювання та утворення, підтверджує виключно готичний характер імперії Рюриковичів…»

Цікавим є запитання, чому ж саме ця праця була практично утаємничена та заборонена протягом більше ніж століття на території Російської імперії, а потім і в СРСР, навіть незважаючи на те, що вона була написана класиком і засновником

панівної в СРСР «марксистсько-ленінської науки та ідеології» Карлом Марксом? Думаю, що навіть наведені вище рядки з неї уже дають нам часткову відповідь на це запитання.

Згідно з цією науковою працею, Карл Маркс вважав стародавню Русь зі столицею в Києві не монослов'янською державою, а готичною імперією Рюриковичів (9–11 ст.), яка мала такий самий історично-цивілізаційний вплив на розвиток Східної Європи, як і свого часу франкська імперія Карла Великого (8–9 ст.) на Європу Західну.

Причому слово імперія має тут ключове значення. Стародавні кельтські країни Галлія і Британія входили до складу Римської імперії, але їхні нащадки французи і британці не називали себе римлянами і не привласнювали собі всю римську історію.

Імператор франків Карл Великий вшановується як національний герой та засновник двох могутніх держав — Німеччини та Франції, але французький імператор Наполеон Бонапарт не робив на цій підставі спроби переписати у 19 столітті історію французьких і німецьких земель та проголосити, наприклад, баварців, швабів чи саксонців, які раніше входили до складу імперії германських франків — «малофранцузами».

Так само новгородці, володомиро-суздальці та згодом «московські люди», безумовно, входили протягом певного часу до складу імперії Рюриковичів і мали інколи залежне, васальне підпорядкування великокняжому руському Києву (території на північ від якого звалися Новгородською, Суздальською, Володимирською, Муромською і згодом Московськими землями). Але це не давало їм автоматичного права, починаючи з 18 століття, назвати себе «великоросами», а «малоросами» — прямих нащадків і утворювачів імперії русичів — майбутніх українців [22].

Але ще більш загрозливим для офіційної історіографії Росії міг виявитися акцент Карла Маркса не тільки на штучному — за його словами — зазіханні Росії на історичну спадщину стародавньої Русі і навіть не на нормано-скандинавському походженні її державності. Головна загроза могла полягати у визначенні К. Марксом «готського (не слов'янського!) характеру» імперії Рюриковичів.

Це уже був прямий виклик не тільки створеній після Петра Великого офіційній історії нової імперії, але й усій її зовнішній політиці, яка історично, починаючи з Катерини Другої, спиралася на проголошені нею виключні права Росії на захист пан-слов'янізму і православ'я в усьому світі. Навіть радянська історична наука тривалий час намагалася не помічати готського питання, оскільки воно руйнувало її основоположну історичну концепцію, згідно з якою Росія, Україна і Білорусія є «колискою» східноєвропейського слов'янства. І тому не могло існувати жодного державного утворення на землях, на яких згодом три братні народи разом творили свою державу. Тим більше готського — оскільки готи є предками сучасних німців і готським питанням активно займалися німецькі нацисти.

Російський археолог О. Шаров пише: «З готами сьогодні пов›язують вельбарську культуру, відкриту в Польщі, і черняхівську — Синтана де Муреш культури, відкриті на великих просторах України, Росії, Молдавії і Румунії. Так було не завжди, тривалий час, аж до кінця 80-х років минулого століття, черняхівська культура вважалася слов›янською і це була офіційна точка зору радянської науки… «Готська проблема», відома в Центральній Європі і Скандинавії як проблема пошуків прабатьківщини готів, з›ясування шляхів їх міграції, отримала у поствоєнній радянській археологічній науці політичне забарвлення: слов›янство культур перших століть н.е. зарубинецької, черняхівської, пшеворської… було

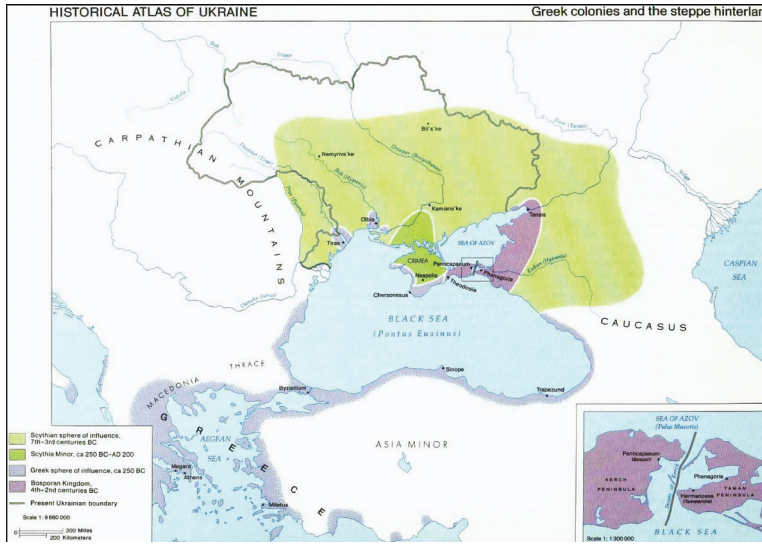

Київська (слов янська) і Черняхівська (готська) культури. Напрямок міграції готів у II–III ст. Карта з Вікіпедії — https://www.wikiwand.com/ru//Черняховская_культура

офіційною догмою того часу, ідеї про «германство» даних культур прирівнювалися до політичних диверсій…» [21].

Канадський історик О. Ковалевський зауважує, що в Радянському Союзі незабаром після його створення було заборонено вивчати історію готів, а їхня присутність на території сучасної України заперечувалася або просто замовчувалася. І лише у 60-х роках під тиском археологічних знахідок та історичних джерел було визнано: так, готи були, але тільки в Криму і лише на вузенькій смужці Південного берега Криму [11].

Український історик Євген Синиця пише, що «хоча для сучасних археологів та істориків визначна роль готів у створенні яскравих черняхівських старожитностей не є предметом серйозних дискусій, широка публіка поки що «живе учорашнім днем». Дива тут немає, адже в підручниках (шкільних і навіть значною мірою вишівських) черняхівську культуру трактують як слов'янську або принаймні як здебільшого слов'янську» [16].

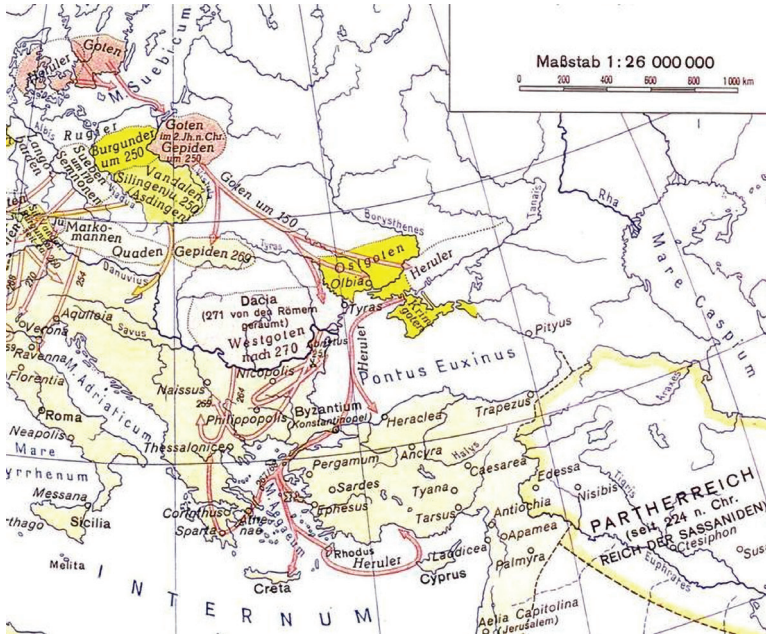

Скіфська сфера впливу (7–3 ст. до н.е.), Мала Скіфія (приблизно 250 р. до н.е.— 200 р.н.е.) і грецька сфера впливу (приблизно 250 р. до н.е.). Ілюстрація із книги «Історія України» Пола Роберта Магочі (Paul Robert Magocsi, "History of Ukraine", Toronto, 1996 — http://www.conflicts.rem33.com/images/Ukraine/Early%20History.htm)

Історія ж держави Русі-України свідчить про наступне. На території сучасної України, як було сказано у першому нарисі, до утворення у IX столітті Київської Русі існували держави, які в історичних джерелах називалися Скіфією, Сарматією, а у III–IV ст.н.е.— Готією.

Германські племена готів прийшли на територію сучасної України наприкінці II — початку III ст.н.е. через територію сучасної Польщі та походили, швидше за все, з південної Скандинавії (теперішня південна Швеція та шведський острів Готланд). Починаючи з 1278 до 1973 рр. у титулі короля Швеції були слова: «Ми,… по благодаті Божій король шведів, готів…», а кольори національних прапорів Швеції і України за дивним збігом обставин мають два однакових компоненти: жовтий і блакитний.

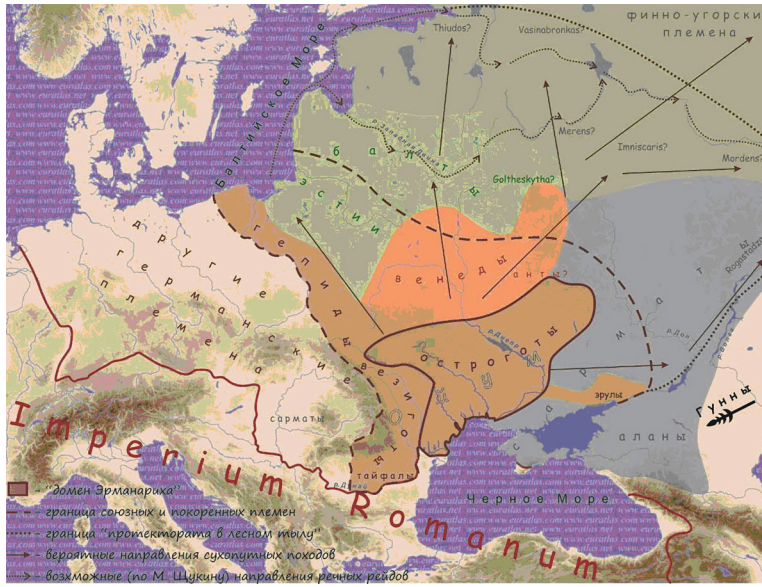
Протягом близько двох століть (3–5 ст.н.е.), частково об'єднавши під своєю владою залишки скіфів, сарматів та аланів,

Німецька карта, яка показує міграцію готів в Україну і через неї у 2 та 3 століттях н.е. Ілюстрація із книги «Історія України» Пола Роберта Магочі (Paul Robert Magocsi, "History of Ukraine", Toronto, 1996 — http://www.conflicts.rem33.com/images/Ukraine/Early%20History.htm)

готи жили переважно на землях сучасних України, Молдови та Румунії і утворили на території нашої країни одне з перших готських державних утворень. Під кінець існування цієї держави її імперські західні окраїни сягали Болгарії, а східні — річок Волги і Дону аж до Уральських гір [1].

Протягом цього часу готи здійснювали вдалі походи на провінції Римської імперії на Балканах і в Малій Азії (сучасна Туреччина). Особливо відчутний слід вони залишили у Криму, де аж до 16 століття зберігали свою власну готську мову. Кримські готи сповідували християнство з кінця 3 ст. Готський алфавіт (27 знаків на основі грецьких та латинських літер) створив готський християнський єпископ Вульфіла ще у 4 ст.— для того, аби зробити переклад Святого Письма. Готська Біблія є першим

Найбільшого розквіту готська держава досягла за короля Германаріха. Ілюстрація із публікації «Апокалипсис 375. Крах первого цивилизационного проекта Восточной Европы» (Журнал «Дилетант», лютий 2012 р., http://elteber.narod.ru/index/0–24)

літературним твором на одній із германських мов. Лише у 18 столітті кримські готи починають остаточно зникати серед місцевого населення [9,6].

Чергова навала прийшла зі Сходу. В 375 р.н.е. по нашій території пронеслась навала гунів.

Готи не змогли довго протистояти гунам і найбільш войовнича частина з них, разом із їх вождями, була змушена поступово відійти з території України на Захід. Решта готів, які залишились, продовжили змішуватися зі старими і новими племенами та народностями і згодом розчинилися серед слов'ян.

Але найбільш войовнича частина наших колишніх земляків, яка у III–IV ст.н.е. рушила на Захід під ім'ям «Остготів», або «Східних готів», здійснила невдовзі чергові завоювання на Балканах і на території сучасної Італії. Деякі з них, до речі, разом

Імперія Гунів у 450 р.н.е.

Східнословянські племена у VIII–IX ст.— карта з Wikimedia Commons (https://commons.wikimedia.org/wiki/File: East_Slavic_tribes_peoples_8th_9th_century.jpg)

Малюнок показує міграцію остготів у Західну Європу (стаття «Великі переселення народів у Західну Римську імперію… Навали варварів з 395 року н.е» https://www.animatedmaps.div.ed.ac.uk/Divinity6web/movements.html)

з іншим германським племенем лонгобардів, стали одним із останніх компонентів при формуванні сучасних італійців.

«Східні готи» взяли активну участь у звільненні Європи від гунів і остаточному руйнуванні Західної Римської імперії. Вони захопили Рим, абсорбували частину римської культури і стали засновниками перших феодальних королівств раннього середньовіччя у Західній Європі: в Італії, Іспанії, Південній Франції, Австрії. Зокрема, король остготів Теодоріх (475–526) вважається засновником Італійського королівства…

Згодом їх ім'я, так само як імена інших народів тих часів, пішло у небуття і в Західній Європі, розчинившись у нових іменах європейських націй… Але найдовше їхня присутність фіксується саме на території сучасної України. Північно-західна гірська частина Кримського півострова, між Судаком і Балаклавою, майже до середини XIX ст. ще носила назву Готія [5].

Кримські готи мали у середньовіччі і власне князівство Феодоро, але у 1778 році під натиском турок були змушені пере-

Королівства західних і східних готів та Східна Римська Імперія у 526 р.— карта з архіву сайту EmersonKent.com (http://www.emersonkent.com/map_archive/germanic_roman_526.htm)

селитися на береги Азовського моря. Тут вони під проводом останнього готського митрополита Ігнатія заснували місто Маріуполь та ще 24 селища, які сьогодні входять до складу України.

Друга хвиля скандинавської колонізації нашої землі, тепер уже варягами-норманами, відбулася за часів культурно-цивілізаційного панування у Європі Візантії. Саме у цей час і народилась імперія Рюриковичів зі столицею у Києві. Але залишки майже двохсотлітньої готської присутності на території України не могли не залишити свій і генетичний, і культурний прошарок у генезисі як слов'янських племен, так і майбутніх русичів-українців…

Великий князь Київський Святослав Ігорович (935–972 рр.н.е.) був онуком легендарного засновника Русі — варяга

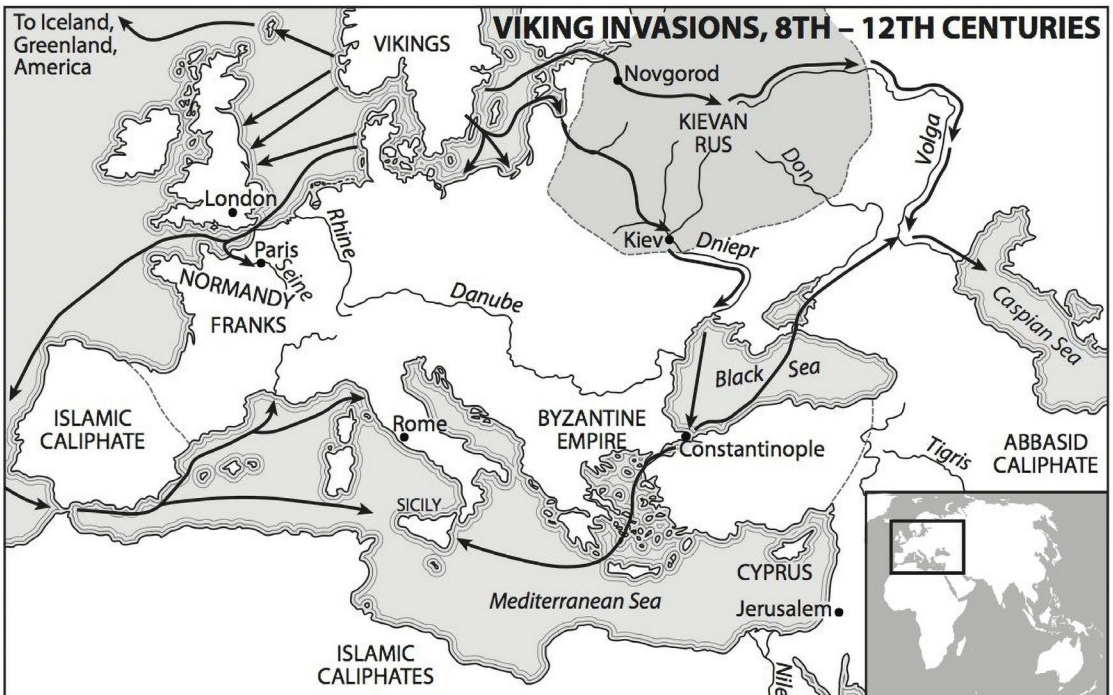

Князівство Феодоро. Ілюстрація з «Історії України», спільного проекту Міносвіти і студії онлайн-освіти EdEra (https://edera.gitbook.io/ed-era-book-history/mizh_russyu_ta_richchyu/knyazyvstvo_feodoro)

Рюрика — та сином княгині Ольги, дочки Володимира Болгарського.

Святослав був останнім нехристиянським правителем Русі і крім того, що підкорив племена радимичів та в'ятичів (з 12 століття — територія Чернігівського, Ростово-Суздальського та Рязанського князівств — предтечі князівства Московського), а також волзьких болгар і аланів, він ще й спричинив остаточний занепад Хазарського каганату і Першого болгарського царства. Його перший болгарський похід призвів спочатку до завоювання Болгарії і планів перенесення столиці Русі на її територію, а згодом — ще й до другого походу (разом із болгарами) — уже на Константинополь.

Як уже відмічав К. Маркс, епілогом цієї компанії після кількох перемог над візантійцями була поразка від візантійського імператора і полководця Іоанна Цимісхія під Доростолом, вимушений мир з Візантією і підступна смерть Святослава в результаті засідки печенігів на Дніпровських порогах при поверненні князя до Києва у 972 році.

Маршрути вторгнення вікінгів — ілюстрація з «Короткої історії світу», оприлюдненої на сайті GoodReads.com, власником якого Amazon.com (https://www.goodreads.com/photo/work/19076619-a-short-history-of-the-world)

Руссько-візантійський договір 971 року (Радзивіловський рукопис, лист 88) — матеріал із Wikimedia Commons (https://commons.wikimedia.org/wiki/File: Русско-византийский_договор_971_года.jpg?uselang=uk)

Отже, підведемо деякі підсумки.

Два болгарських походи Великого князя Київського Святослава Ігоровича Хороброго дійсно підводять риску під двома різними етапами розвитку відносин між Візантією і Київською Русю, та самим характером імперії Рюриковичів. Наслідком походів стало встановлення між Русю та Візантією особливих, сучасною мовою — стратегічних відносин. Русь більше не робила спроб безпосередніх походів на столицю Візантії Царгород, обмежуючись інколи демонстрацією свої сили лише у кримських володіннях візантійців. В обмін на це вона отримала можливість доступу до Християнства через візантійську і підпорядковану їй болгарську церкву, до джерел греко-римської культури, а також вигідні умови для торгівлі знаменитим шляхом «із Варяг у Греки». Візантія ж отримала натомість припинення військової експансії з цього напряму, елітну варязьку гвардію найманців для своїх імператорів і навіть, інколи, воєнну допомогу.

Вище (у нарисі «Європейська цивілізація… та Україна») було показано, що Християнство вперше прийшло на сучасні українські землі ще у 1 столітті нашої ери зі Святим Клементом, а масове поширення Християнства на півдні сучасної

України почалося ще за часів германців-готів у 3–5 століттях н.е. Центром поширення Християнства у північному Причорномор'ї був стародавній Херсонес (Корсунь).

Київська держава поширила у 10 столітті Християнство і вплив візантійської культури на північно-східні землі своєї імперії, а не навпаки. Це означає, що Київська християнська церква набагато давніша від московської. Із писаних джерел відомо, що після хрещення киян Володимиром Великим у 988 році новгородців довелося хрестити за допомогою «…хреста воєводи Добрині (дядько Володимира) і меча воєводи Путяти…», а волхви у Суздальській землі піднімали повстання проти Християнської Віри і Церкви ще у 1024 році. Москви тоді ще не існувало.

Але навіть засновник Москви Великий князь Київський Юрій Долгорукий, потомок не тільки візантійських імператорів, але й останнього англосаксонського короля Гарольда, мабуть не міг передбачити, що його син (князь Володимиро-Суздальскої землі Андрій) так підступно і жорстоко віддячить «матері міст руських» Києву.

У 1169 році Андрій разом з іншими північними князями Русі уперше пограбував і зруйнував столицю колишньої імперії Рюриковичів — стародавній Київ. Без якого не існувало б ані християнських Володимира і Суздалі, ані християнської Москви. Це було остаточним розривом цих колишніх васальних князівств із культурною спадщиною «готичної імперії Рюриковичів». Зруйнувавши Київ, Андрій об'єктивно заклав цим актом і підґрунтя для остаточної руйнації та падіння Русі Київської під татарською навалою у 1240 році. У 1223 році великі суздальські князі та їх васали навіть не прибули на першу битву Русі з татарами на річці Калка. Згодом їх московські нащадки виявилися спритними управителями татарських улусів і вдячними творцями азійської форми деспотичного правління татар на колишніх північно-східних землях Руської імперії…

КОРОНА ЧИ ЯРЛИК?

Історична наука вже давно розрізняє різні за походженням і змістом слова: «руський» і «російський», «Русь» і «Росія». Але, через використання історії як інструмента політичної боротьби навіть більшість європейських мов не мають різних перекладів цих різних за історичним значенням слів. Річ у тім, що лише у 18 столітті прямі нащадки «руських людей» — українці, які складали свого часу основу метрополії середньовічної імперії Русі, були перейменовані у Російській імперії на «малоросів». Водночас, переважаючі їх кількісно фіно-угорські і тюркські народності зі складу колишніх васальних Києву «володимиро-суздальських земель» отримали формальне право називатися «великоросами».

Повернімося до вже цитованої у попередньому нарисі думки Карла Маркса з його наукової праці «Викриття дипломатичної історії 18 століття» [14], дещо змінивши акцент (підкреслення зроблене автором).

Карл Маркс пише: «…Подібно до того, як імперія Карла Великого передувала утворенню сучасних Франції, Німеччині та Італії, так і імперія Рюриковичів передувала утворенню Польщі, Литви, прибалтійських поселень, Туреччини та самої Московії… Московська історія пришита до історії Русі білими нитками… Колискою Московії було криваве болото монгольського рабства, а не сувора слава епохи норманів. А сучасна Росія є не чим іншим, як перетворена Московія… Московія була вихована і виросла в жахливій та мерзотній школі монгольського рабства. Вона зміцнилася лише завдяки тому, що стала virtuoso[LXXXVIII] в майстерності рабства. Навіть після свого звільнення (від монгольського рабства у 15 столітті — авт.) Московія продовжувала грати свою традиційну роль раба, який став паном…»

Але ж коли саме в історії імперії Рюриковичів та її метрополії — стародавньої Русі–України [3] — відбулась подія, після якої її колишні васальні володимиро-суздальські землі пройшли «точку неповернення» і звернули зі шляху еволюційного європейського цивілізаційного розвитку та започаткували проект створення азійської моделі авторитарного деспотизму у новій Московській державі?

Історія стверджує, що до 13 століття культурний, релігійний і просвітницький вплив Русі–України на ці землі важко переоцінити. Цей процес особливо прискорився від початку 8 століття н.е., коли на сучасних українських землях зустрілися дві нові хвилі її чергової колонізації. Перша — торгівельна, інфраструктурна і державотворча –з Півночі Європи, зі Скандинавії у напрямку на Південь (по відомому шляху із «Варяг у Греки»). Друга — релігійна, культурна і просвітницька — з Півдня Європи, з Візантії у напрямку на Північ і Схід: аж до Волги, Дону, Каспію та Кавказу.

Саме у цей час, з 8 по 12 століття, друга хвиля скандинавської колонізації земель України, тепер уже варягами-норманами (перша — з боку германців-готів), співпала у часі з культурно-цивілізаційним пануванням у світі Візантійської імперії. Тоді ж і народилась прадержава українців — метрополія імперії Рюриковичів, Русь, зі столицею у древньому Києві[6,24].

«…Патронім імені «Рюрик» очевидно має скандинавське походження. Це «Хрод Рік» («Hrod Ric») — «Могутній Славою». На початку 8 століття певний Родерік (Roderic), або Родріг (Rodrigue) — герцог Бетіки (іспанська Андалусія), був останнім готським сувереном в Іспанії… Через сто п'ятдесят років потому, коли вікінги пограбували Париж, Нант, Орлеан та Бордо, імператор (франків) Лотар, онук Карла Великого, погодився передати у володіння вікінгу на ім'я Рьорик (Roric) землі фризів (у наші часи у складі Нідерландів та Німеччини).

Території і походи вікінгів – Вікіпедія, https://en.wikipedia.org/wiki/Viking_Age

Після чого Рьорик зникає у пошуку ще кращої долі та здобичі. Можливо, на покритих льодом водах Волхова?

Саме у цьому контексті монах Нестор розповідає про київських полян. У 862 році вони шукають «правителя, який би правив та спілкувався з ними згідно із законом». Звертаючись до варягів, вони говорять: «земля наша є великою і усе в ній є, окрім порядку та закону. Приходьте, беріть її та управляйте нами…» [24].

Легендарні Рюриковичі прийшли у Київ зі Скандинавії, через Псковські та Новгородські землі, саме в описані вище часи. Незабаром Великокняжий двір їх держави у Києві став центром поширення Християнства і візантійської форми європейської культури на величезні східно-європейські та частково азійські простори. А сама їх імперія, Русь — більш ніж на два століття стала одним із флагманів культурного Прогресу того часу у загальноєвропейській історії [6,14,24].

Імена Великих князів та княгинь Київських Олега (Хельге), Ігоря (Інгвара), Ольги (Хельги), Святослава, Володимира (Вольдемара) Великого, Ярослава (Ярислейва) Мудрого та Володимира (Вольдемара) Мономаха увійшли у поважні історичні хронічки та зайняли у них почесні місця монархів, які творили європейську історію.

Іконні мозаїчні образи перших давньоруських Святих Володимира та Ольги і у наші часи знаходяться в Соборі Святого Петра у Римі. Ці монархи мали родинні зв'язки з імператорами Візантії та Священної Римської імперії, королівськими дворами Швеції, Норвегії, Данії, Франції, Англії, Шотландії, Польщі, Угорщині, Богемії та низки німецьких князівств. Кров їх нащадків століттями текла в правителях цих держав, а такі шановані національні Християнські святі, як Святий Людовик у Франції і Свята Маргарита у Шотландії — є кровними нащадками Великих князів Київських Рюриковичів…

«… Дружина короля Франції Генріха Першого, мати Філіпа Першого, Анна Київська є не тільки однією з головних предків довгого ланцюга капетингів та не лише тільки цієї однієї французької династії. Її кров і сьогодні тече у майже всіх принцах Європи, від Філіпа Едінбургського до Філіпа Першого Бельгійського, проходячи через Філіпа Шостого Іспанського, які усі утрьох отримали свої імена завдяки її першому синові…» [24].

До Анни Київської, яка назвала Філіпом свого першого сина (майбутнього короля Франції Філіпа Першого), ім'я Апостола, який проповідував Християнство на землях Скіфії, не використовувалося у монарших домах не лише Франції, але й більшості країн Західної Європи. А після Філіпа Першого — воно стало одним із найбільш там розповсюджених. Дочка Великого князя Київського Ярослава Мудрого, Анна Київська, яка стала у 1051 році королевою Франції, була ону-

кою, по материнській лінії, короля Швеції Улофа Шетконунга і родичкою норвезького короля Олафа Святого та германського імператора Генріха Другого. А ще — племінницею дружини Казимира Першого Польського.

Одна із сестер Анни, Єлизавета, була дружиною конунга Гаральда Третього Хардрави. Останній на службі у Візантійській імперії прославився військовими походами у Північну Африку і на Сицилію. На певний час він об'єднав під своєю короною Норвегію і Данію, а загинув у 1066 році у битві при Гастінгсі. Завдяки перемозі у цій битві нормандський герцог Вільгельм Завойовник, якому допомагав Гаральд Хардрава, став королем Англії. Друга сестра Анни, Анастасія, була дружиною короля угорців Андраша Першого.

Племінниця Анни, Єлизавети і Анастасії, дочка Всеволода Євпраксія у 1089 році стала дружиною германського імператора Генріха IV. При коронації вона отримала католицьке ім'я Адельгейди. На грандіозному П›яченському соборі 1095 року Євпраксія наважилася відверто розповісти про знущання імператора, його розпусну і негідну поведінку та про свою вимушену участь у його оргіях. Учасники собору ухвалили рішення виправдати Євпраксію, а імператора відлучили від церкви, наклали анафему і позбавили престолу [8].

Перед тим як Анна стала королевою Франції, її батько, Ярослав Мудрий, був володарем найбільшої у ті часи європейської держави із приблизно трьома-чотирма мільйонами підданих. Спираючись на підтримку імператора Священної Римської імперії, він у союзі із Чехією відвоював і повернув до складу своєї імперії Русі — Червону Русь (Галичину), скинувши при цьому з польського трону Мечислава Другого.

Із допомогою Великого князя Київського Ярослава Казимир Перший Польський «Відновитель», який одружився з його сестрою Марією Добронегою, зумів поновити боротьбу

за об'єднання польських земель і подальшу християнізацію Польщі. Без допомоги Ярослава він не зумів би подавити антихристиянські повстання язичників і звільнити Краків. Приєднавши до Польщі Мазовію і Сілезію, а також змусивши Східне Помор'я визнати васальну залежність від Польщі, він фактично відновив майже втрачену до нього польську державність… Марія Добронега стала матір'ю майбутнього Князя Польщі Болеслава II Сміливого»…

Володіння Ярослава Мудрого поширювались у ті часи на Півночі до території сучасної Естонії. Він заснував там нове місто Юріїв — «місто Святого Юрія (Георгія)». Ім'я цього Святого Ярослав отримав при хрещенні. Сьогодні це естонське місто має назву Тарту. На Півдні володіння Ярослава Мудрого поширювалися до Кавказьких гір.

Але найбільш масштабним, як було сказано вище, і прогресивним цивілізаційним внеском Великокняжого Києва у поширення основ європейської культури, державності та Християнства на величезні євразійські простори виявилось поширення їх через одне із васальних північно-східних удільних князівств імперії Рюриковичів — Ростово-Суздальське. Це князівство, яке було населене переважно угро-фінськими племенами (меря, весь та мурома), у подальшому змінило свою назву на Володимиро-Суздальське і стало основою для виникнення у 16 столітті нової євразійської держави — Московського царства…

Проте цей прогресивний для розвитку світової цивілізації внесок Києва мав для його власної державності трагічні історичні наслідки…

Син Великого князя Київського Юрія Довгорукого та половецької княжни, удільний князь Володимиро-Суздальської землі Андрій Боголюбський не взяв до уваги те, що без цивілізаційної ролі Києва не було б і християнських міст та зачатків європейської культури у Ростові (заснований 862

Князівства Київської Русі (1054-1132) – карта з Wikimedia Commons https://commons.wikimedia.org/wiki/Atlas_of_Ukraine#/media/File:Principalities_of_Kievan_Rus'_(1054-1132).jpg

року, перша християнська єпархія створена Київською метрополією у 991 році), Володимирі (заснований Великим князем Київським Володимиром Мономахом у 1108 році) і Суздалі (вперше згадується у літописі від 1024 року). А без цих міст не було б і Москви (перша літописна згадка — у 1147 році, вперше відокремлено як окремий уділ у складі Володимиро-Суздальського князівства — у 1236 році)…

Руйнацію Русі, метрополії імперії Рюриковичів, князь Андрій Боголюбський (Боголюбов — назва його родового містечка) розпочав у 1155 році. Того року він викрав із жіночого монастиря у місті Вишгороді, під Києвом, ікону Святої Богородиці і втік з нею до Володимира-на-Клязьмі. Згідно з легендою, ця ікона була писана Святим Лукою (ще за життя Діви Марії, у першому столітті від Різдва Христового, в Єрусалимі), привезена до Києва Рюриковичами із Константинополя у 1131 році і одразу стала найбільш шанованою на Русі святинею під іменем Вишгородської Богородиці Ніжності. Після викрадення ця ікона,— вже під назвою чудотворної ікони «Володимирської Божої Матері»,— стала вважатися спочатку найбільшою «московською», а згодом — найбільшою «російською святинею»…

Для того, аби зрозуміти, яку вагу для середньовічних монархів того часу мало володіння християнськими святинями, варто навести приклад із посольством короля франків Генріха Першого до Києва у 1048–1049 роках. Згідно з французькою хронічкою, єпископ Роже де Шалон — керівник цього посольства — на прохання архієпископа-настоятеля Реймського собору (в якому відбувалися коронації майже усіх французьких королів) мав спеціальну розмову у Києві з «королем Георгом» (ім'я, яке, як ми вже згадували, Ярослав Мудрий отримав при хрещенні) стосовно долі мощів Святого Климента.

У цьому ж документі міститься звіт про розмову з «королем Русі» і зазначено, що частина мощів Святого Климента

та його учня Фіви дійсно зберігалися у той час і були шанованими у столиці «його королівства» — місті Києві, так що єпископ Роже де Шалон мав змогу особисто їх оглянути [24]. Мощі були привезені із Херсонеса до Києва батьком Ярослава Мудрого Великим князем Київським і Хрестителем Русі Володимиром Святим і зберігалися у ті часи у Києві у Десятинній церкві…

Князь Андрій на крадіжці ікони Святої Богородиці не зупинився. У 1160 році він зробив першу невдалу спробу створити на власних землях нову метрополію імперії. Під час другої спроби «син землі суздальської» на чолі об›єднаної армії північних князів (Мурома, Рязані, Смоленська, Полоцька, сіверських, чернігівських і дорогобузьких) у союзі з кочовими племенами половців 12 березня 1169 року взяв приступом, зруйнував і пограбував стародавній Київ. Після цього проголосив себе Великим князем та заявив про перенесення столиці Великого князівства з Києва до Суздаля.

Із літописних джерел відомо, що кілька днів «суздальці», «половці» та «смоленчани» жорстоко грабували і палили «матір городів руських». Велика кількість киян були взяті в полон і виведені у рабство. Знищені і спалені були і житлові квартали, і значна кількість церков та монастирів. Із більше ніж 400 київських монастирів та церков були забрані і вивезені не лише коштовності, але й ікони, дзвони та ризи. Головний Митрополичий храм Руської церкви — Софійський собор, в якому знаходилася відома бібліотека Ярослава Мудрого, був також уперше жорстоко пограбований.

Російські історики намагаються не згадувати про погром Києва Боголюбським, стверджуючи, що Київ зруйнували татари. Але знов-таки з літописних джерел відомо, що «суздальці так дуже зруйнували 1169 року Київ, що татари не мали вже що руйнувати 1240 року» [23]. Боголюбський не зміг

узяти місто штурмом, хоча там не було великої дружини — вона була послана у Новгород. Кияни здалися «на милість переможців» після тривалої облоги. «Милість» виявилася такою: Андрій віддав місто на триденне розграбування своєму війську. На той час ні за яких міжусобиць подібного не могло статися ні з жодним руським містом. Лише з чужоземним. Як зауважив Лев Гумільов, для Андрія і його дружини Київ був настільки ж чужим, як будь-який німецький або польський замок, тобто, населення східної Русі повністю втратило почуття етнічної і державної єдності з Руссю [4].

Азіатська материнська складова кочовика-половця очевидно перемогла у крові князя Андрія європейську батьківську. Він уперше «здійснив переворот у політичному устрої Руської землі» [10]. Спочатку у власному удільному князівстві він зробив усе, аби встановити необмежену, деспотичну, авторитарну владу — більш притаманну азійській, аніж європейській державотворчій традиції. З його землі не лише були вигнані його мачуха — візантійська принцеса, його брати, племінники і стара родова знать його батька, але й була ліквідована практика вічових зібрань громадян у старих вічових містах (Ростові і Суздалі) — прообразу культури європейського міського самоврядування, яка невдовзі, у 1188 р., отримала у Європі форму Магдебургського права.

Руйнація князем Андрієм інфраструктурної складової економічної могутності метрополії імперії — Русі, у поєднанні з розривом із уже існуючими у Києві європейськими державотворчими і культурно-цивілізаційними традиціями виявилися для Русі смертельними. Погром 1169 року Києва можна вважати переломним моментом в історії Русі. Київ втратив значення політичного, культурного та економічного центру імперії, що, безумовно, сприяло його подальшому захопленню татаро-монголами у 1240 році. Де-факто, того

року відбулося захоплення вже не столиці імперії, а скоріше її «тіні» … [3,10].

Річ у тім, що основою економічного добробуту Києва була, у першу чергу, міжнародна торгівля. Вона базувалася на стратегічному розташуванні столиці імперії на перехресті двох важливих торгових шляхів: із Півночі Європи на Південь («із Варяг у Греки») та зі Сходу на Захід («Шовковий шлях»). Сприяли цьому також історично напрацьовані дипломатичні та родинні зв'язки Києва, як з європейськими, так і з візантійськими монаршими династіями.

Тодішній рівень християнського і культурно-європейського розвитку Києва також не можна порівняти з тодішніми потенціалами ані Володимира-на-Клязьмі, ані Суздалі, не говорячи вже про Москву. Нарешті, перенесення столиці було додатковим географічним віддаленням її від Західної Європи, Чорного та Балтійських морів та відповідним наближенням її до Азії. За умов середньовічної недосконалості засобів пересування та шляхів сполучення це не могло не відбитися і на подальшому розвитку культурно-економічних та державотворчих зв'язків нової столиці з Європою.

Міжусобиці між князями з роду Рюриковичів, як і в багатьох інших монарших династіях Європи того часу, не були історичним феноменом — вони відбувалися і раніше. Але при цьому не руйнувалися основи правової системи європейського традиційного права, які уже почали складатися і на Русі. Приклад — «Руська правда» Ярослава Мудрого. Дії князя Андрія призведуть до того, що наступний перший правовий збірник Московської держави з'явиться у ній майже через п'ятсот років, лише у 1649 році, у вигляді «Соборного уложення» царя Олексія Михайловича Романова. А ядро державної території Московії, що сформується до 16 століття, декілька століть знаходитиметься осторонь світових торговельних шляхів.

Що стосується Західної Європи, то вона вже за декілька століть до цих подій мала й інші приклади вирішування проблем династичних спорів. У 6 столітті перший король франків із династії Меровінгів (попередня династія перед Капетінгами) — Хлодвіг, також поділив імперію між своїми синами. Кожен із них мав власне королівство і власну столицю. Але поміж членами династії було постановлено, що загальна столиця їх імперії — Париж (стародавня римська Лютеція) — повинен залишитися «священним містом» для усієї династії. Жодному зі спадкоємців не дозволялося самостійно заїжджати в Париж, без супроводу інших братів, не те що одноосібно його захоплювати чи грабувати.

«… До того часу (захоплення Києва у 1169 році — авт.) звання старшого великого князя було неподільно пов'язано із володінням старшим київським столом. Князь, якого визнавали старшим серед родичів, за звичаєм сідав у Києві. Князь, який сидів у Києві, за звичаєм визнавався старшим серед родичів. Таким був порядок. Андрій уперше відділив старшинство від місця. Заставивши визнати себе великим князем усієї Руської землі, він не залишив своєї Суздальської волості та не поїхав до Києва сісти на стіл своїх батька та діда. Таким чином, княже старшинство, відірвавшись від місця, отримало особисте значення…вийшло із кола руських областей, якими володіють по старшинству…» [10].

Цій руйнівній, орієнтованій на Схід та азійській за своєю суттю державотворчій політиці князя Андрія Боголюбського протистояла у ті часи й інша, західно-орієнтована і європейська державотворча політика князя Романа Мстиславовича. Його батько Мстислав Ізяславич — також Рюрикович — у 1167 році був Великим князем Київським. Невдовзі після погрому Києва Андрієм Боголюбським він помер у 1170 році.

Після цих подій його син, князь Роман Мстиславович, об'єднав на Заході землі Волині та Галичини, створивши

Галицько-Волинське князівство. У 1200 році він уже контролював більшу частину земель нинішньої Правобережної України і запропонував власний проект збереження єдності та подальшого облаштування імперії Русі, в цілому, зі столицею у Києві:

«…Це, браття, знаєте, що в Києві є найголовніший престол у Руській землі й належить княжити на ньому найстаршому і найрозумнішому серед братії, щоб міг добре керувати й землю Руську всюди боронити й утримувати порядок серед братії, щоб не ображав один одного і не нападав на чужу волость. А се нині бачим, що не те робиться: нападають молодші та невмілі, котрі не можуть землю утримати і серед братії лад встановити, а й навіть себе оборонити. Через те виникає війна серед братії, приводять поганих і гублять землю Руську і забирають землі в братів, які їм дуже хочеться…

… Я же вам таке мовлю, якщо захочете, то коли князя Бог у Києві забере, нехай зійдуться до Києва місцеві князі, володимирський і чернігівський, і галицький, і смоленський, і полоцький, і рязанський, і подумавши, виберуть старішого і найбільш гідного мужа собі і затвердять хресним цілуванням, як у інших землях розумно робиться. Молодших князів при цьому не треба, нехай послухають цих головних. І коли князь великий в Руську землю буде обраний, має собі найстаршого сина лишати у своїй вотчині, а молодшим поділити або там, або в Руській землі від Горині й за Дніпро, оскільки міста там здавен тягнуться до Києва. А якщо хтось із братії позаздрить іншому і наскочить на чужу волость, великий князь має судити із місцевими князями й помирити їх. А якщо на кого підуть війною половці, або угри, або ляхи, або якийсь інший народ, і сам князь оборонити не зможе, а лише князь великий, то він, зв'язавшись із братією, місцевими князями, нехай пошле допомогу від всієї землі Руської, скільки потрібно.

А щоб місцеві князі не дрібнилися, то не можна волості між синами ділити, але віддати стіл після себе одному старшому зі своєю волостю. Меншим же дати на покорм по місту, або по селу. І вони мусять ходити під рукою старшого брата. Якщо немає в когось сина, тоді віддати рідному братові. Якщо нема брата рідного, тоді дати старішому в його роді, аби руська сила не дрібнилася. Разом добре: коли небагато князів у Руській землі було і старішого слухали, тоді всі навколишні боялися й шанували і не сміли воювати, як бачимо нині. І якщо вам любо, то зійдемося до Києва і, подумавши, встановимо закон…» [19].

«…Цей проект можна вважати яскравою пам'яткою політичної думки наших далеких предків. Якби вдалося реалізувати його, відцентрові тенденції на Русі були би блоковані.

На жаль, цей проект так і не вдалося реалізувати. Проти нього виступив могутній володимиро-суздальський князь Всеволод Велике Гніздо. Не знайшов він підтримки і серед інших руських князів. Незадовго після висунення цього проекту князь Роман загинув. Сталося це в 1205 році (ймовірно, 19 червня) неподалік польського міста Сандомира в місцині під назвою Завихвост.

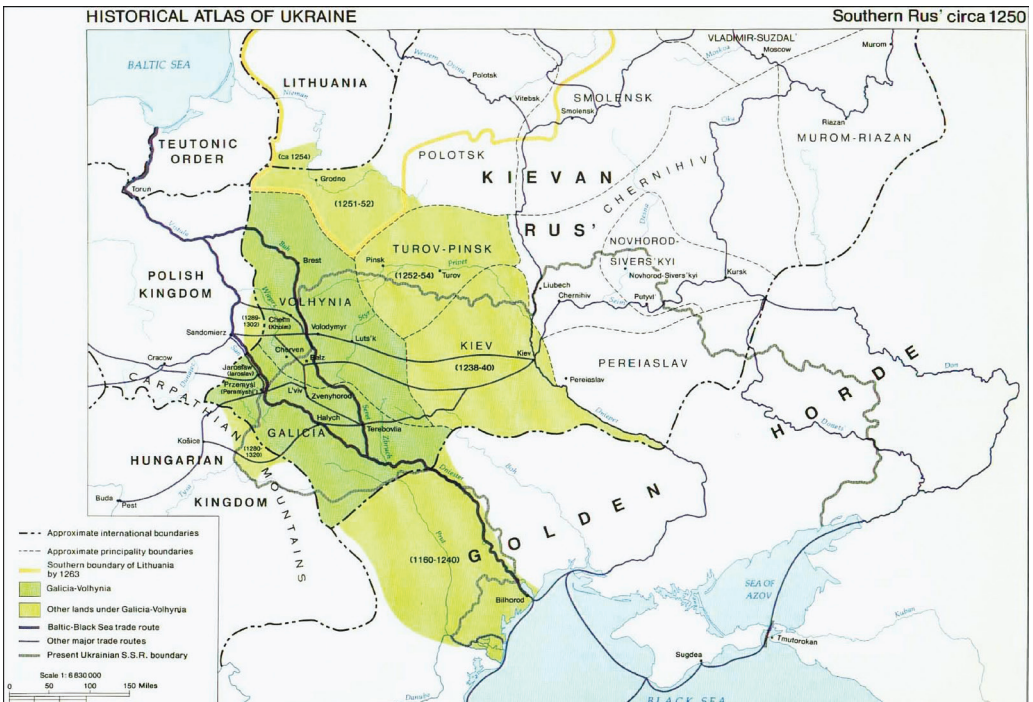
Тоді князю Роману було близько 50 років. На ті часи — вік поважний. Після себе він полишив велетенську державу, яка охоплювала Волинь, Галичину, Поділля, Буковину і навіть Київщину. Це було чи не найбільше за територією державне утворення в тогочасній Європі. Роману Мстиславичу не вдалося відновити «стару Русь», але він створив Русь «нову». Якщо раніше Руссю переважно називали землі Київщини, то тепер це ім'я «перейшло» на землі нинішньої Правобережної України.

Також у свідомості тогочасної політичної еліти виробилося уявлення, що руська князівська династія «перейшла»

із Києва у Галич. Навіть у Синопсисі Київському, виданому в 1674 році, про Романа Мстиславича говорилося, що він «престол же Київського самодержав'я переніс із Києва до Галича. І писався всія Россії самодержцем». Зверніть увагу — це писалося майже через 470 років по смерті Романа. Пам'ять про «перенесення престолу» зберігалася п'ять (!) віків. Інша річ, що потім вона була «затерта» російськими істориками, які не Галич, а Москву вирішили зробити спадкоємицею княжого Києва…» [13].

Син же Романа Мстиславовича, Данило Романович Галицький, став королем — єдиним із роду Рюриковичів, який отримав корону і цей європейський титул від Папи Римського (Інокентія Четвертого у 1253 році). Після цього назва «королівство Руське» щодо Галицько-Волинського князівства стане для європейських монархів загальновизнаним. Нащадки ж князя Андрія Боголюбського та інших Володимиро-Суздальських князів, починаючи із середини 13 століття, почали отримувати ярлики на княжіння у своїх землях від імені хана, збирати зі своїх підданих данину для татаро-монголів та будувати у себе подібну до їхньої авторитарно-деспотичну, азіатську форму державного управління…

Частина аристократичної еліти метрополії імперії Рюриковичів, Русі, мігрує спочатку до Галицько-Волинського князівства, а потім — до Великого князівства Литовського і королівства Польщі. Деяка частина залишиться у Володимиро-Суздальських землях, які стануть основою для нових «Московських земель». У 1471 р. до їх складу увійде останній північний бастіон колишніх васальних земель імперії Рюриковичів — Великий Новгород. Із його волелюбною системою громадського самоврядування європейського типу, Вічем, цеховими громадами, історичною пам›яттю Європейської величі Великокняжого Києва та виборністю князя.

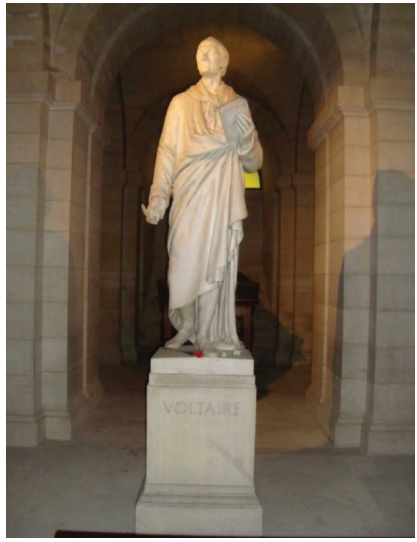
Галицько-Волинська держава і підпорядковані їй землі. Ілюстрація із книги «Історія України» Пола Роберта Магочі (Paul Robert Magocsi, "History of Ukraine", Toronto, 1996) – http://www.conflicts.rem33.com/images/Ukraine/halickarus_ukr.jpg

brigands, viendroient ravager leurs moissons. L'Ukraine a toujours aspiré à être libre; mais étant entourée de la Moscovie, des états du Grand Seigneur et de la Pologne, il lui a fallu chercher un protecteur, et par conséquent un maître, dans l'un de ces trois états. Elle se mit d'abord sous la protection de la Pologne, qui la traita trop en sujette: elle se donna depuis au Moscovite, qui la gouverna en esclave, autant qu'il le put. D'abord les Ukrainiens jouirent du privilége d'élire un prince sous le nom de général; mais bientôt ils furent dépouillés de ce droit; et leur général fut nommé par la cour de Moscou.

Усі ці зачатки європейської демократії у новгородських та псковських землях будуть відразу знищенні. Азіатська форма деспотизму остаточно переможе у Московії, яка сама на положенні улусу татарської імперії продовжуватиме платити данину татарам. Через сто років потому, у 1571 році,

хан Девлет Гірей востаннє,— як васала, який не повністю сплатив данину,— покарає Московією, спаливши її столицю Москву…

Що ж стосується сучасності, то усіх, хто вважає «штучною» назву української держави, включно із прихильниками останнього Кремлівського проекту «Малоросія», можемо лише направити до незалежного експерта 18 століття. Наступні рядки були написані Великим Французом у часи, коли в Європі ще не зовсім засвоїлась нова назва Московії — «Росія», тому її він називає у своєму творі справжнім ім'ям — «Московією». А листування з автором цих рядків — Вольтером — імператриця Катерина Друга, «винахідниця» терміну «Малоросія», вважала для себе за честь і називала себе його «учиницею».

«…Україна завжди прагнула бути вільною; але будучи оточеною Московією, Туреччиною та Польщею, вона була змушена шукати собі покровителя серед однієї із цих трьох держав. Вона спочатку піддалася під протекторат Польщі, яка поводилася із нею більш ніж як із залежною; після цього вона звернулась до Московії, яка управляла нею як рабом, настільки як це могла. На початку українці насолоджувалися привілеєм обирати собі принца під ім'ям гетьмана, але невдовзі вони були позбавлені цього права та їх гетьмана почав призначати московській двір…» [2].

Підсумовуючи, зазначимо, що причини перерваного у часі,— спочатку у 12–13 століттях та потім у 17 і 20 століттях,— еволюційного процесу розвитку європейської демократії в Русі–Україні повинні слугувати уроком для сучасної України. Історія розвитку європейських демократій свідчить, що без власної, по-європейськи освіченої, висококультурної української політичної еліти, відновлення власної аристократії національного духу (у першу чергу військової) як гаранта сталості та спадкоємства державотворчих процесів — важко сподіватися на швидку побудову європейської демократичної України. Формулювання сучасної національної ідеї та стратегії розвитку України повинно поєднуватися із процесом відродження саме таких національних еліт, які будуть готові взяти на себе відповідальність за подальшу долю країни. Та як знати, можливо, Україні доведеться для цього ще раз успішно здати іспит історії та відновити у себе чи то корону «Руського королівства», чи Гетьманську булаву як національно-духовних гарантів діючої європейської демократії на кшталт Британії, Швеції, Голландії, Бельгії, Данії, Норвегії чи Іспанії…

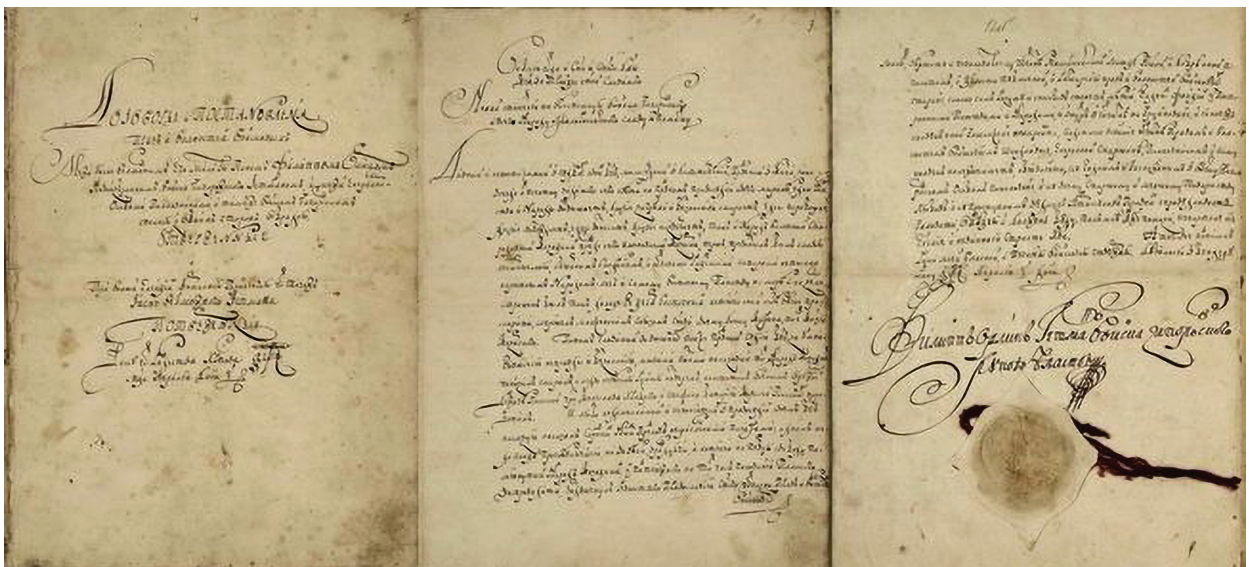
«Невивчені уроки Гетьманату і національна ідея України у сучасних умовах»

Сучасні конституційні монархії Великобританії, Швеції, Норвегії, Данії, Бельгії, Нідерландів, Іспанії і Японії є одними з найбільш успішніших демократій світу. У цих країнах присутній справжній розподіл трьох незалежних одна від одної гілок влади на законодавчу, виконавчу і судову. У них ефективно працює виборча система з політичною багатопартійністю, а верховенство права і високі соціальні стандарти життя населення — захищені діючими законами.

Монархи цих країн, права і обов'язки яких, як правило, визначені Конституцією, хоча й мають статус глави держави, але виконують скоріше функції моральних авторитетів. Вони ж є знаковими символами сталих національних та історичних традицій, гарантами прав і свобод їх народів, а також останнім запобіжником у системі забезпечення стабільності роботи політичної системи країни.

В одній із найстаріших із написаних у Європі Конституцій,— «Договори і Постановлення Прав і вольностей Війська Запорозького», від 1710 року, за 77 років до прийняття Конституції США,— уже були обмежені права виборного українського гетьмана і введено демократичний принцип розподілу гілок влади на законодавчу, виконавчу і судову.

Згідно з цією Конституцією, законодавча влада у Козацькій державі Україні надавалась Генеральній Раді, яка виконувала функції парламенту і мала збиратися сесійно тричі на рік: у січні (на Різдво), у квітні (на Великдень) і у жовтні (на Покрову). Рада мала вирішувати питання зовнішньої і внутрішньої політики, безпеки держави, заслуховувати звіти гетьмана (включно з питанням про можливу недовіру

«ДОГОВОРИ І ПОСТАНОВЛЕННЯ ПРАВ І ВОЛЬНОСТЕЙ ВІЙСЬКА ЗАПОРОЗЬКОГО». 1710 РІК

йому), а також обирати гетьманський уряд — Генеральну старшину, за поданням гетьмана.

Виконавчу гілку влади очолював сам гетьман, якого обирали довічно, але його повноваження могли бути достроково припинені за рішенням Генеральної Ради. Забезпечення діяльності гетьмана, включно із виділенням йому рангових маєтків, обмежувалось часом його перебування на посаді. Судова гілка влади була незалежною від гетьмана і забороняла йому застосовувати покарання до винних. Вона ж слідкувала за обмеженням прав гетьмана у розпоряджанні державним скарбом і землями, веденням самостійної зовнішньої і кадрової політики, а також спробами створення власної адміністрації.

За оцінкою 1896 року з боку провідних вчених,— істориків австро-угорської і російської імперій, яких важко звинуватити в українській заангажованості,— починаючи з першої Козацької держави України, українські «демократичні козаки» заклали в Європі XVI–XVII століть приклад існування нової держави на принципах, «найбільш демократичних» у той час на континенті [6].

«…Так почала тут успішно розвиватися нова установа, здавалось навіть, що виникає нова держава на нових, не європейських (в часи панування в Європі авторитаризму абсолютних монархій.— Авт.) засадах. Якщо у Польщі та в решті Європи визнавали і дбали лише про свободу окремих станів суспільства, то тут навіть нижчі стани вимагали собі тієї ж свободи; більше того, тут взагалі не повинні були існувати жодні стани, а лише вільний народ. …Усе йшло до Січі, яка стала кристалізаційним пунктом України…

…Неосяжна привабливість оточувала козацьке життя… Малоросійське (Українське.— Авт.) плем'я здавалось, було покликане здійснити ідею про загальну рівність і свободу. Тут

була доведена до досконалості і військова справа. Одночасно виникла і література, яка прославляла у захоплюючих піснях та розповідях козацьке життя. Справді, усе слов'янство могло гордитися цією вільною державою… Козаки могли б принести неоціненні вигоди своїй країні (Україні.— Авт.) та усій державі, якби у Польщі зуміли дати цьому новому утворенню відповідне місце у державному (конфедеративному.— Авт.) організмі.

Але демократичні козаки не підходили дворянській державі. У Польщі і Литві після Люблінської унії існували три різко розмежовані стани: шляхта, бюргерство і кріпосне селянство. Для козаків не було місця серед цих трьох станів…

Козаки справляли такий сильний притягальний вплив на землеробський прошарок населення Польщі і Литви, що лише найсуворіші покарання могли утримати народ від масової втечі в Україну. Економічна міць польської дворянської держави базувалася на кріпацькій залежності сільського населення, … тому шляхта зі смертельною ненавистю переслідувала козаків, цих колишніх селян, які мали зухвальство рівнятися з нею. Через прірву між ними не було, таким чином, перекинуто місток, і боротьба між ними стала неминучою …» [6].

На жаль, перша держава українських «демократичних козаків» XVII століття мала небагато шансів для свого розвитку в оточенні авторитарних країн під час «панування в Європі абсолютних монархій». По перше, соціально-економічна стабільність і воєнна міць козацької держави могли зростати лише за умови збільшення маси українського середнього класу тих часів — реєстрового козацтва і вільних від кріпацтва селян. Останні мріяли про вільне фермерство або ремісництво. Саме вони складали основний резерв, який, у разі потреби, був готовий боротися за незалежність України і поповнювати ряди її вільних воїнів — козаків.

Природне прагнення українського народу до свободи, справедливого розподілу і права власності на землю, що були основою для зростання армії козацької держави, майже одразу увійшли у протиріччя з інтересами значного прошарку самозакоханої і егоїстичної козацької старшини. Згодом, після підписання Україною в 1654 році союзного договору з Московською державою, до цього додалися протиріччя з інтересами московського царя і його феодалів-кріпосників.

Річ Посполита, Османська імперія і Московія були зацікавлені у використанні могутнього потенціалу козацтва — спільноти одних з перших професійних воїнів Європи — для боротьби із зовнішніми ворогами і захисту своїх кордонів. Але водночас ці країни були категорично проти поширення демократичних звичаїв і традицій козацтва у власних державах і підпорядкованих їм землях. Приклад волелюбного козацтва України був прямою загрозою існуючим у них деспотично-авторитарним формам державного управління і кріпосному праву — фактичному рабству…

По-друге, абсолютна монархія Московії із задоволенням сприйняла і вдруге (після Русі IX–XIII століть) використала цивілізаційно-культурну місію України XVII століття для власної культурної модернізації і часткової європеїзації. Але форма цієї цивілізаційно-культурної модернізації велетенських євразійських просторів 1/6 суші земної кулі суттєво відрізнялась від цивілізаційної експансії країн Західної Європи стосовно країн Америки, Азії та Африки.

Країни Заходу мали не тільки вищий рівень цивілізаційно-культурного розвитку своїх народів, ніж у колоніально-залежних від них країнах, але й набагато міцніші органи державної влади і власні армії. В обмін на прогресивний цивілізаційно-культурний вплив на колонізовані народи колонізатори використали їх людські і природні ресурси

для власного збагачення, підняття рівня власної економіки і збільшення середнього класу у власних державах.

Україна ж, немов губка, віддала у Московію, ціною власного «зневоднення», усі свої кращі цивілізаційно-культурні надбання. В першу чергу, високоосвічені людські кадри у сфері науки, освіти і управління, які стали найактивнішими творцями майбутньої Російської імперії. До них можна віднести: ідеолога і реформатора при Петрі Першому — Феофана Прокоповича, місцеблюстителя патріаршого Московського престолу Стефана Яворського, канцлерів імперії — князів Олександра Безбородька (1747–1799 рр.), Віктора Кочубея (1768–1834 рр.), а також інших вищих імперських сановників — Розумовських, Гудовичів, Завидовських, Трощинських, Милорадовичів…

Поступово, за півтора століття, Україна не тільки була змушена (без жодної для себе користі!) віддати у Московію кращі людські, природні і військові ресурси, але й остаточно втратила залишки власної первинної автономії і зачатки державної демократії. Московія насильно поширила на Україну свою, азіатську за формою, авторитарно-самодержавну систему управління із рабством для селян і відсутністю незалежних гілок влади, скасувавши при цьому виборність гетьмана і козацької старшини, ліквідувавши Запорізьку Січ і реєстрове козацтво та запровадивши масове покріпачення вільних до того селян і більшості вільних низових козаків…

Брак аристократичної, національно-свідомої і висококультурної політичної еліти України тих часів також став однією із причин цього згубного для паростків української демократії етапу історії. Майже на три століття він загальмував її природний європейський напрям і заморозив прогрес у розвитку соціально-політичного життя України…

Остання у минулому столітті спроба побудови Гетьманської держави України була здійснена у 1918 році. Гетьман України

Павло Скоропадський був главою цієї Держави близько восьми місяців: із квітня по грудень 1918 року. Його Гетьманська держава виявилась найуспішнішим українським державним утворенням часів революції 1917–1920 років. Місяці правління Павла Скоропадського дали Україні порівняно стабільне життя під час навколишнього буревію громадянської і останніх

Україна. Карта з залізницями, шляхами, копальнями заліза, солі і нафти. Мірило 1:2.000.000 / Виконання Г. Фрейтага і Берндта у Відні (G. Freytag & Berndt, Wien). – К.: 1919. Скановано - Фонд "Україна-Русь". Сучасні кордони України, межі областей - Олексій Курінний, 2016

Історична карта Української Держави часів гетьмана Павла Скоропадського станом на жовтень 1918го року, видана у Відні 1918-го року відомою картографічною фірмою «Фрайтаг і Берндт» (зберігається у Львівському історичному музеї, ще один примірник карти знайдено у Ванкувері – https://ukrainianvancouver.com/1918-map-of-ukraine-found-in-vancouver/). На зображенні карти синьою лінією позначено сучасний кордон України. Цікаві деталі: 1) до складу УНР ще не увійшла Західноукраїнська Народна Республіка, яка виникла 1 листопада – вже після того, як карту було надруковано; 2) українській державі належали території Придністров я, частина Білорусі – Берестейщина, Гомельщина (80-150 км углиб Білорусі), частина Росії – Стародубщина (до 120 км вглиб Росії) і східна Слобожанщина (до 250 кілометрів углиб, сучасна Курська і Воронезька області), а також Крим (війська УНР звільнили Крим від більшовиків і встановили контроль над Чорноморським флотом, проте Німеччину це не влаштувало, і згодом українські війська залишили Крим); 3) в лютому 1918 р. Законодавча Рада Самостійної Кубанської Народної Республіки прийняла резолюцію про приєднання Кубані до України, але у складі УНР Кубань проіснувала всього кілька місяців. (http://history.sumy.ua/maps-and-plans/389-kartaukrajinskojiderzhavapavlaskoropadskogo1918r.html)

Павло Скоропадський Матеріал з Wikimedia Commons (https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Pavlo_Skoropadsky.jpg)

акордів Першої світової воєн.

За радянських часів карти України 1918 року цілеспрямовано знищували і за її зберігання можна було отримати до 10 років ув›язнення.

Українцю за походженням, імператорському гвардійському офіцеру за вихованням, Павлу Скоропадському вдалося за короткий час зробити для України досить багато. Він нормалізував економіку і відновив діяльність державного апарату, увів національну грошову одиницю і стабілізував фінансову систему, поновив українські школи, університети і театри та створив заново Національну академію наук, Національні архів та бібліотеку.

За умов окупації України (згідно з Брестськими угодами, підписаними до нього урядом Центральної Ради) Скоропадський заклав основи регулярної, з урахуванням історичних традицій козацтва, професійної української армії. Попри опір німецької окупаційної адміністрації він розраховував мати навесні 1919 року трьохсоттисячне регулярне українське військо. Основними здобутками його військового будівництва скористалася вже наступна після нього влада — Директорія Володимира Винниченка і Симона Петлюри.

Водночас Павло Скоропадський,— блискучий спадкоємний аристократ, бойовий генерал імператорської армії із класич-

ною освітою і масштабним культурним світоглядом,— не зумів об'єднати навколо себе більшість українського народу для підтримки своїх планів будівництва Гетьманської держави, яку бачив як правову, демократичну країну з елементами конституційної, на зразок сучасних Британії чи Швеції, монархії. Не слід забувати, що Гетьманат в Україні ніколи не уявляли спадкоємною монархією. На демократичний принцип українців обирати гетьмана, на відміну від абсолютних монархій Європи, вказував ще Вольтер у «Історії Карла Дванадцятого» від 1730 року…».

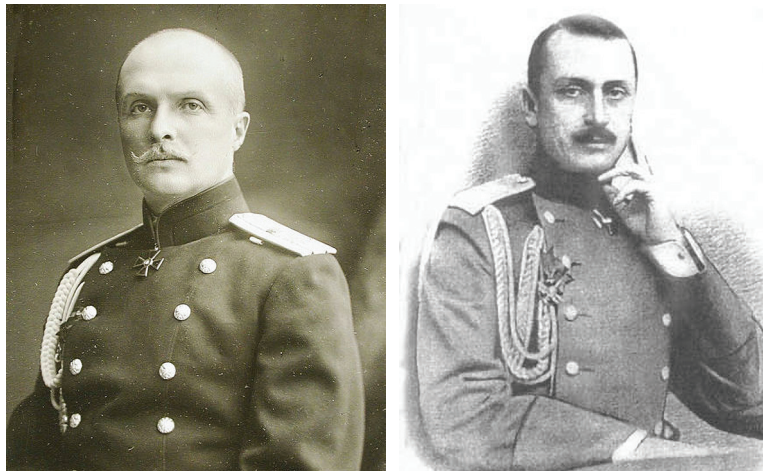
Основним ворогом української незалежності Павло Скоропадський бачив російський більшовизм. Зупинити його, як він вважав, могла тільки сильна національно згуртована держава. Її основою повинні були бути: сильна армія і професійний державний апарат; стабільна економіка з опорою на освіту; промисловість і сільське господарство, а також відновлені національна культура і правопорядок. Основними гаслами гетьмана були: «порядок і законність», «недоторканність приватної власності», «спокій і творча праця».

Але будь-яке будівництво, включаючи державне, має спиратися на три базових елементи. По-перше, на талановитого і досвідченого головного архітектора, який повинен запропонувати ідею і проект будівництва. По-друге, на команду кваліфікованих керівників, інженерів і фахових будівельників, які здатні реалізувати цей проект. По-третє, на достатню кількість і якість будівельних матеріалів, потрібних для реалізації проекту будівництва.

У випадку із державним будівництвом цими елементами, очевидно є, по-перше, лідер держави із його ідеєю («архітектурним планом державного будівництва»), по-друге, владна політична еліта, яка разом з лідером має можливість приймати стратегічні рішення, корегувати план і втілення його

у життя, і, по-третє, відповідна соціальна база країни, яка має підтримати запропонований проект і план будівництва. Саме ця соціальна база і повинна під час реалізації ідеї — плану будівництва держави — перетворитися на критичну масу свідомих громадян, які, в разі загрози, без вагань стануть на захист держави від зовнішнього і внутрішнього ворогів.

Щоб краще зрозуміти, в яких умовах довелося працювати головному архітектору третьої Гетьманської держави Павлу Скоропадському, порівняємо ці умови із тими, в яких працював інший архітектор державної незалежності, фінської — барон Карл Густав Маннергейм. Бойовий товариш Павла Скоропадського по першій Світовій війні, також генерал російської імператорської армії, він став найвидатнішим військовим і державним діячем Фінляндії у XX столітті.

Павло Петрович Скоропадський і Карл Густав Еміль Маннергейм (фото з Wikimedia Commons). Два генерали російської імператорської армії. Українець молодший майже на 6 років, але військові звання вони отримували майже одночасно: корнета Скоропадському присвоїли на рік пізніше від Маннергейма, штабс-ротмістра – на два роки, полковника – на рік, генерал-майора – теж на рік (але до Свити Його Імператорської Величності вони були зараховані одночасно). Генерал-лейтенантом Скоропадський став у 1916 році, Маннергейм – роком пізніше.

На час проголошення у 1917 році своєї незалежності від Російської імперії Фінляндія, на відміну від України, уже мала (з 1809 року) власну Конституцію і широку внутрішню і зовнішню автономію. Це сприяло еволюційному зростанню (ще до отримання незалежності) власного національно свідомого середнього класу, а також формуванню сталих політичних і правових демократичних традицій, у першу чергу, серед її політичної еліти того часу — інтелігенції. Новому фінському лідеру майже одразу вдалося знайти відповідну соціальну базу для підтримки своєї діяльності. Цією соціальною базою став саме фінський середній клас — союз інтелігенції і селянства.

Свою роль зіграло й те, що коли фінський Сенат, аби відвернути загрозу «більшовизації» країни, доручив барону Маннергейму створити національну армію,— той негайно отримав підтримку з боку Німеччини. У той самий час в Україні німецька окупаційна адміністрація майже до останнього блокувала подібну діяльність гетьмана Павла Скоропадського.

Скоропадському часто закидають, порівнюючи з Маннергеймом, що він недооцінював роль дрібних землевласників і проводив політику підтримки виключно великих земельних власників в Україні. Це не зовсім так. Земельне питання, дійсно, було великою проблемою для гетьмана. Але йому всього-на-всього забракло часу і достатньої кількості компетентних помічників для втілення у життя його задумів.

Павло Скоропадський не був революціонером і щиро вірив у силу права. На його переконання, передача землі у приватну власність від великих землевласників до дрібних хліборобів, які формально підтримали його прихід до влади, мала відбуватися шляхом багаторічного викупу під гарантії держави, а не на безоплатній основі. Гетьман не вірив у те, що просте пограбування будь-якої приватної власності може

створити нового ефективного її користувача. У той же час він хотів бачити Україну країною малих і середніх приватних високопродуктивних господарств на зразок того, що йому доводилось бачити до початку Світової війни в Європі, а також і в Україні — внаслідок земельних реформ Столипіна.

«…Пізно вночі ми дісталися до якось хутірця в 16 верстах від Новоград-Волинського,— писав гетьман у своїх «Спогадах»,— …тут у хаті я розмовляв із господарями. Це були хуторяни столипінської реформи. Рано уранці я обійшов із ними увесь їхній хутір і був у захваті від того, що побачив. Такого порядку і достатку у селянському господарстві я ще не зустрічав, хоча об'їздив і подовгу жив серед селян, особливо під час війни. Хуторяни приписували своє процвітання відділенню їх на хутір (можливості завести окреме фермерське господарство.— Авт.). Господар увесь час до своїх пояснень додавав: «Так, тепер варто працювати, нічого не пропаде, нікому нічого не доводиться пояснювати»…» [18].

Можна стверджувати, що кінцевою метою гетьмана було збільшення в Україні середнього класу, у тому числі й за рахунок зростання прошарку малих і середніх землевласників — прообразу сучасних європейських фермерів. «Наш українець — індивідуаліст, ніякої соціалізації йому не потрібно… Я завжди вважав, що український рух уже тим є гарним, що він є просякнутий національним відчуттям, що, граючи на цих струнах, можна було б скоріше спасти народ від більшовизму. Я хотів, наприклад, створити козацтво із хліборобів. Для боротьби із більшовизмом потрібна фізична сила. Я вирішив цю необхідну силу створити із хліборобів. Групуючи їх у сотні, полки, коші, перевести у козацтво, чи скоріш відновити старе козацтво, яке споконвічно було у нас. Так як усі козаки є хліборобами — власники, то природно, що ідеї більшовизму не прилипали би до них. Я був їх безпосереднім

головою; спільність інтересів змусила б їх бути відданими мені. Це серйозно підсилило б мою владу і безумовно, що тоді б можна було б спокійно провести і аграрну і інші докорінні (демократичні.— Авт.) реформи. Але, мене ніхто не підтримав; міністри два рази провалили проект, і у кінці кінців я сам його провів восени, але у якомусь покаліченому вигляді, без будь-якої підтримки із боку міністрів і більшості старостів, що фактично не дало можливість провести його у життя…» [18].

На заваді планам гетьмана щодо цивілізаційного і правового розподілу землі виступили не лише земельні магнати, але й українські соціалісти, які вимагали її повної націоналізації. Для прикладу, ідейний соціал-демократ Симон Петлюра під час Гетьманату обіймав посаду голови Союзу земств України і через земські установи робив усе, аби блокувати діяльність гетьмана. Він був не лише його політичним противником, але й затятим ідеологічним, світоглядним і соціальним антагоністом. На відміну від нього Павло Скоропадський був прихильником поступових і продуманих реформ із поступовою українізацією усіх сфер життя України, із пріоритетом у науці, освіті і культурі. Натомість провідні українські політики того часу — соціалісти — вимагали швидших і радикальніших заходів, наче ілюструючи слова Конфуція: «Шляхетний чоловік думає тільки про справедливість, маленька людина думає тільки про власну вигоду».

«В українців є жахлива риса — нетерплячість і бажання добитися всього і відразу. У цьому світлі мене не здивує, якщо вони рішуче проваляться. Хто бажає всього і відразу, той врешті решт, нічого не отримує» [18]. На відміну від тієї ж Фінляндії, де фіни толерантно віднеслись до спадкоємного аристократа, шведа за походженням, який до кінця життя говорив фінською мовою з помітним акцентом, український

політичний бомонд соціалістичної орієнтації завжди вороже ставився до «чужака-аристократа».

Ця самотність гетьмана у реалізації його плану будівництва Української держави проступає і в одній із передмов до його «Спогадів»: «Якщо ви, панове, коли-небудь будете в тих умовах, у яких я був, то, бажаючи вам добра, раджу: бережіть розумних, освічених, здатних до роботи людей, у нас їх можна по пальцях перелічити. Не звертайте увагу на дрібниці. Не акцентуйтесь на минулому ваших підлеглих, якщо в цю хвилину вони цінні своєю працею. За цю пораду ви мені потім подякуєте».

«Під час будь-якої революції тільки люди із крайніми лозунгами… стають вождями та мають успіх. Я це знав, але на моє нещастя, я прийшов до влади у той час, коли для стомленої війною і анархією країни, насправді була потрібна середня лінія, лінія компромісів. Відсутність політичного виховання в Росії; взаємна недовіра, ненависть; деморалізація усіх класів, яка особливо підсилилась під час війни та наступною за нею революцією; повна відірваність від зовнішнього світу, яка дає можливість будь-кому тлумачити світові події, як йому здається вигідним; воєнна окупація — усе це давало мало надії на успіх моєї роботи, але, взявши владу не заради власної авантюри, я і тепер не змінив би своєї точки зору…

У правих колах усе гуртувалося на підсиленні поліції, на арештах, скажу відверто, на терорі. Будь-яких поступок, повна зневага до психології мас. У лівих усе ґрунтувалося на насиллі натовпу над більш заможними класами, на демагогії, на потуранні низьким інстинктам селянства і робітників. Я особисто стояв за тверду владу, яка не зупиняється ні перед чим, але одночасно із творчою діяльністю в царині національного питання і у проведені демократичних реформ у соціальній сфері» [18].

Випереджаючи на століття загальний рівень культури і світогляду більшості політичних сил і соціальних прошарків населення України того часу, Павло Скоропадський просто не встиг сформувати навколо себе відповідну політичну і соціальну базу для підтримки його проекту державного будівництва.

«Мене здивувало, що існували лише одні соціалістичні партії. Усі російські партії нічого не робили, а якщо щось і робили, то в такій галузі, яка не могла мати жодного відношення до ситуації, яка склалася. …дивлячись на ту повну розгубленість, яка існувала серед усіх відтінків більш чи менш заможних класів, мені здавалось, що у нас існували лише українські соціал-демократи і українські соціал-революціонери, а потім невизначена народна маса…

Протягом десяти місяців, постійно спілкуючися з окремими представниками цих партій, я вже переконався, наскільки — за усієї їхньої щирості та бажанні щось створити — вони є інтелектуально безсилими вивести країну на творчий шлях…

Усі ці думки привели мене до розуміння, що потрібно створювати демократичну партію, це обов'язково (українець у душі є демократ), але зовсім не соціалістичну. Далі, ця партія повинна сповідувати українство, але не крайньо шовіністичне, а точно стоячи на розвитку української культури, не зачіпаючи і не виховуючи ненависть до усього російського.

Я вважав, що така партія об'єднає усіх власників, незалежно від відтінків, у боротьбі проти руйнівних соціалістичних гасел… Цього іноземці у нас не розуміють; вони думають, що ми можемо триматися на щаблі розумного соціалізму, як це буває в західних країнах. Я глибоко переконаний, що у нас це неможливо. Якщо уряд стане на підтримку наших соціалістичних партій, він за короткий час докотиться до лютого більшовизму. Для мене це аксіома.

Ми спочатку повинні демократизувати країну, виховати людей, розвинути у них почуття обов'язку, прищепити чесність, розширити їхній культурний світогляд, і тоді тільки лише можна вести мову про наступний етап соціальної революції… Я думав, що партія, яку я намагався створити, повинна б якраз вести до певних компромісів, як справа, так і зліва, у соціальному плані і у великоруському і в українському питаннях в сенсі націоналістичному…

Розробивши програму я пішов у Союз Землевласників…» [18].

Але навіть найближчому оточенню Гетьмана не вдалося допомогти перетворити його думки і плани на зрозумілі для більшості українців політичні гасла — ідеологічні креслення будівництва нової Держави. Іншими словами, на прості і зрозумілі для українців нові гасла — ідеї, що могли би стати новою національною ідеєю України. «Створити військо, безумовно, добре, але для цього потрібен час, а головне при створенні армії, які гасла я міг би дати. За царського режиму були: цар, віра, вітчизна. Єдине зрозуміле селянству гасло — земля. Стосовно волі — вони уже самі чомусь зневірились, але землю відай їм усю» [18].

За умов політичної боротьби проти масової соціалізації населення тільки нова національна ідея, поширена через нову демократичну партію і сприйнята більшістю народу України змогла би об'єднати навколо Гетьмана і Захід, і Схід України. Створити відповідну соціальну базу для підтримки його державотворчої діяльності і зупинити поширення руйнівних для української незалежності і ворожих їй популістських гасел: «Земля — селянам!», «Заводи і фабрики — робітникам!», «Війна — палацам», «Уся влада — Радам».

Подібні соціалістичні гасла поділялися у той час Михайлом Грушевським, українськими есерами і соціал-демократами

Микитою Шаповалом, Симоном Петлюрою, Володимиром Винниченком. Останній навіть ставив вимогу: або Україна соціалістична, або ніякої України. Велика кількість люмпенізованого війною і революцією населення України також усе більше отруювалась цими гаслами. А вони практично невідворотно вели до приходу в Україні влади російських більшовиків.

В'ячеслав Липинський так окреслював потребу сформулювати нову національну ідею України: «Маючи в своїй нації і Схід, і Захід, мусимо ці два напрями під гаслом єдності нашої національної індивідуальності весь час в собі гармонізувати. Без такої гармонізації ми гинемо як нація: підпадаємо — не завойовані ніколи чужою зброєю, а завжди власним внутрішнім розкладом — під впливи то східної Москви, то Західної Польщі» [12].

У «Листах до братів-хліборобів» Липинський наголошував на великому значенні та потребі у синтезі подібної об'єднуючої ідеї, з переходом від спрощеної національної містечковості до формулювання ідеалів власного «українського месіанізму»…

Але брак справжньої культури і масштабного світогляду, примітивна містечковість і самозакоханість більшої частини тодішньої політичної еліти не дозволили їй вийти за межі гасел: «Земля — селянам!», «Заводи і фабрики — робітникам!». Вони були навіть нездатні зрозуміти, що ці гасла є гарною зброєю лише для захоплення влади, а для її утримання — абсолютно безпомічними. Тим більше — для справжнього національного державотворення в ситуації, коли більшовики з такими гаслами вже перемогли в Росії.

Більшовики ж, використавши ці гасла для захоплення влади спочатку в Росії, певний час навіть загравали з «українізацією» культурного життя у радянській Україні. Потім,

набравши сили, репресивний апарат нової імперії знищив національно свідому українську інтелігенцію і оголосив на десятиліття «український буржуазний націоналізм» однією з головних своїх ідеологічних мішеней. Штучний голодомор у 1932–1933 роках знищив мільйони трудового селянства дрібних і середніх землевласників в Україні як клас. Залишки селянства були покріпачені для потреб нового «соціалістичного сільського господарства». Соціальна база для опору більшовизму в Україні, про яку мріяв Скоропадський, була зруйнована на роки.

На відміну від Петлюри і Винниченка, Павло Скоропадський передбачив подібний розвиток подій в Україні на багато років уперед. «Я не маю сумніву, як не мав і раніше, що всілякі соціалістичні експерименти, в разі, якщо уряд буде соціалістичний, повели б негайно до того, що вся країна протягом шести тижнів стала б здобиччю всеосяжного молоха більшовизму. Більшовизм, знищивши всіляку культуру, перетворив би нашу країну на висохлу пустелю, де з часом усівся б капіталізм, але який!.. Не той слабкий, м'якотілий, який жеврів у нас досі, а всесильний бог, у ногах якого буде плазувати той таки народ» [18].

Чи не нагадує це наші дні, коли в сучасній Україні з'явилися нові «всесильні боги» — олігархи, які відіграють наразі в її суспільно-політичному житті значно більшу роль, ніж сто років тому? Брак в Україні справжніх національних аристократії і політичної еліти є і в наші часи однією з головних проблем успішного національного державотворення.

Характерним у цьому плані є відкритий лист до Головного отамана Симона Петлюри, який очолив державний заколот проти Гетьмана, від ще одного яскравого представника військової аристократії того часу полковника Петра Болбочана. В опублікованому ним листі від 26 січня 1919 року герой

боротьби із більшовизмом на сході України і в Криму (який форсував Сиваш у 1918 році — за два роки до Фрунзе) наголошує: «Бідна Україна, ми боремося з більшовизмом, весь культурний світ піднімається на боротьбу з ним, а український новопосталий уряд УНР йде на зустріч більшовизмові й більшовикам!.. Ви не можете розібратися в самих простих життєвих питаннях, а лізете в міністри, отамани, лізете в керівники великої держави, лізете в законодавці, замість того, аби бути самими звичайними урядовцями і писарцями».

Цей характерний лист коштував життя мужньому офіцерові, іще одному можливому «українському Бонапарту», якого так боялись українські соціал-демократи. Невдовзі після його опублікування полковник Петро Болбочан, який фактично приєднав перед цим Крим до України і звільнив її південний схід від більшовиків, за наказом Симона Петлюри був заарештований, по-звірячому катований і розстріляний у тому ж 1919 році. «…Петлюра енергійний.., з шабльоновим демократизмом, честолюбець. Він боїться за свою популярність і за всяку ціну хотів би її зберегти. Коли для цього треба буде стати більшовиком, він стане ним. Коли гетьманом — стане гетьманом…»,— так характеризував його навіть Винниченко.

У квітні 1934 року у Празі на спеціальному засіданні Товариства українських правників і Товариства запорожців, яке розбирало справу страти полковника Петра Болбочана, колишній голова українського уряду, однопартієць Петлюри, соціал-демократ Б. Мартос так мотивував рішення уряду про його страту: «…От питаєте мене чому розстріляли Болбочана? Уявіть собі панка, виголений, напудрений, надушений, в лакованих чоботях, в пагонах.., та хіба ж це український старшина, та це ж справжній реакціонер. Уявіть, що було б із нами, якщо б запанувала його реакція — треба було розстріляти — ну і розстріляли…» [17].

Петро Федорович Болбочан і Симон Васильович Петлюра (фото з Wikimedia Commons).

Незрозумілим, правда, є – чому ім'я однієї і тієї ж негативної від природи людини означає для різних народів її різну негативну суть...

«Якщо вони, тобто Директорія, не схаменуться, а знову виженуть усіх російських чиновників і посадять туди своїх безграмотних молодих людей, то із цього вийде хаос, не краще того, що було за Центральної Ради. Коли я говорив…: «Почекайте, не поспішайте, створюйте власну інтелігенцію, власних фахівців з усіх галузей державного управління, вони одразу ж ставали на диби і говорили: «Це неможливо»…

Справді, ці обставини, які щасливо склалися для українського руху (лютнева революція в Росії.— Авт.), запаморочили усім цим діячам (у Києві.— Авт.) голови, і вони не мають міри, але, думаю, ненадовго. Галичани інтелігентніші, але, на жаль, їхня культура через історичні причини занадто відрізняється від нашої. …особливо в сенсі сповідування ідеї ненависті до Росії… Для них неважливо, що Україна (поки що.— Авт.) без Великоросії задихнеться, що її промисловість ніколи не розвинеться, що вона буде цілком у руках іноземців, що доля їх України — бути населеною якимось злиденним селянством…

З точки зору соціальної, галичани більш помірковані, вони навіть не соціалісти, а просто демократично налаштовані люди. У цьому сенсі вони були б нам дуже корисними і стримали б запал нашої інтелігенції, вихованої в російських школах з усіма їх негативними рисами (авторитаризму.— Авт.).

…Далі, є ще одна риса, але це вже стосується багатьох діячів (при владі в Києві.— Авт.),— безпринципність, повна відсутність благородства. Скаржились, що за старого режиму крали, але не можна собі уявити наскільки це збільшилося зараз, за час революції» [18].

Природно, що подібні псевдополітичні «еліти» були неспроможні і навіть не ставили перед собою завдання сформулювати нову національну ідею України, яка б відповідала тогочасному баченню найвищих духовних, соціально-економічних і державоутворюючих цінностей українського народу. Цінностей, які могли б об'єднати навколо себе і Захід, і Схід України і стати основою для формування зрозумілої не тільки українцям, а й усьому світу стратегії національного розвитку України.

Але, чи є це питання таким вже важливим і актуальним для українців сьогодні, через сто років від часу Третього Гетьманату? Чи були нами враховані помилки минулого і, на основі сучасних знань світу, вироблене нове власне бачення? Адже відомо, що народи в ньому формуються не самі по собі, а під впливом власних національних еліт.

Відповідаючи на запитання, від кого сучасна Україна перейняла свій спадок,— а йшлося про досвід Третього Гетьманату,— доктор історичних наук, професор Юрій Терещенко так окреслив цю проблему: «Якщо вважати спадком те, що зробив (перший президент України після відновлення її незалежності у 1991 році.— Авт.) Кравчук, то він перейняв спадок УНР… Якщо ж ми захочемо перейняти гетьманську

державу, то ми повинні зробити цілу низку кроків. По-перше, трансформувати наш суспільно-політичний устрій, відновити Третій гетьманат… Але, це тільки перший крок. Ідеологічно треба знати, що ми хочемо? До влади (у наші часи.— Авт.) прийшов олігархат. Як повернутися до цивілізації? Треба змінити ситуацію докорінно. В який спосіб — це питання…»

Історичний досвід людства свідчить про те, що були і є народи і нації, які не мали і не мають формалізованих і усвідомлених більшістю населення ідей і стратегій їх власного національного розвитку. Це правда. Маркс і Енгельс їх відносили до «недержавних народів».

Такі народи і нації існують і зараз. Але, той же історичний досвід свідчить, що, по-перше, подібні народи не спромоглися стати самостійним суб'єктом історії, а по-друге, вплив таких народів як на власний прогресивний розвиток, так і на розвиток усього людства був історично мінімальним.

«Сплячі народи», як їх називав Кемаль Ататюрк, «або зникають, або прокидаються рабами».

Історія людства довела також, що саме національна ідея, яка віддзеркалює історію виникнення конкретного народу і його особливість серед інших народів світу, якраз і визначає на певних критичних фазах розвитку народу місію його існування. Являючи собою сконцентровану самосвідомість, мету і сенс існування будь-якої успішної нації чи народу світу, саме вона і створює передумови для їхнього подальшого прогресивного розвитку. У нашому випадку, за Липинським, національна ідея має визначати напрям розвитку «українського месіанізму».

Для прикладу, історію сучасної європейської цивілізації неможливо уявити без впливу на її розвиток народів і націй, які в різні часи керувалися і були об'єднані власними національними ідеями, завдяки чому і стали її активними творцями: «Сенат і народ — правлять Римом!»;

«Культура і сільське господарство — будуть одвічно кормити Францію»;

«Володар морів — Британія!»;

«Свобода, Рівність, Братерство!»;

«Усі люди створені рівними і наділені Творцем певними невід'ємними правами на життя, свободу і прагнення до щастя»;

«Один Бог — одна Вітчизна, Німеччина — понад усе!»;

«Відродження! Італію ми створили, залишилось створити італійський народ!»;

«Честь і Вітчизна! Ще Польща не загинула!»;

«Православ'я, Монархія, Народність»;

«Пролетарі усіх країн — єднайтесь!»;

«Франція без величі, перестає бути Францією»,— ці та інші відомі гасла уже активно впливали на хід світової історії.

Ці гасла змінювали не тільки народи, які їх проголошували, вірили в них і вмирали за них, а й матеріальний і духовний світ навколо цих народів.

Тому що секрет креативності не тільки людини, а й цілих народів, згідно з виразом Бакміністера Фуллера, полягає ще й у тому, що: «Ти ніколи нічого не зміниш на краще, якщо будеш боротися із існуючою реальністю. Якщо хочеш щось змінити, створи нову модель, щоб стара просто зістарилась».

Отже, підсумовуючи уроки державотворчої діяльності та думки і ідеї Гетьмана Павла Скоропадського, а також, враховуючи теперішні знання про сучасні форми європейської демократії, що активно розвивалися протягом останніх ста років, сформулюємо сучасну національну ідею України. Для цього спочатку окреслимо три основні правила, якщо завгодно,— три основні закони існування сучасної демократії, які ще більше віддзеркалюють якість думок і практичних кроків Павла Скоропадського в його демократичній політиці державного будівництві України 1918 року.

Першим правилом (законом) сучасної демократії можна назвати закон необхідного рівня розвитку соціально-економічної бази та політичної культури громадянського суспільства для забезпечення успішного функціонування інститутів влади при демократії.

Він полягає в тому, що: необхідними, але не достатніми умовами для існування в країні успішної демократії є наявність у ній критичної маси заможного середнього класу та певного рівня політичної культури її громадянського суспільства, які мають бути достатніми для забезпечення функціонування в країні демократичних інститутів влади, контролю над ними із боку громадянського суспільства та адаптації алгоритмів їх управління в залежності від змін як внутрішнього, так і зовнішнього середовища навколо країни.

Другим правилом (законом) сучасної демократії можна назвати закон конфігурації (розподілу, балансу і противаг) органів влади при демократії.

Він полягає в тому, що справжня, а не формальна, виборність, підзвітність та прозорість органів влади за демократії, а також рівність громадян перед законом можуть бути забезпечені лише при відокремлені одна від одної трьох гілок влади: законодавчої, виконавчої та судової, при максимально можливій передачі більшості внутрішніх функцій держави на можливо найнижчий рівень управління в органи місцевого самоврядування.

Третім правилом (законом) сучасної демократії назвімо закон умов політичної стабільності, сталості і фаховості органів державного управління за демократії.

Він полягає в тому, що необхідною, але не достатньою умовою для політичної стабільності за демократії є наявність у країні принаймні двох, заснованих на ідеології демократії, не вождистського типу партій, які відрізняються

одна від одної лише баченням світу (консервативним чи ліберальним), але об'єднані спільними принципами: виборності, підзвітності і відкритості органів влади перед суспільством. Кожна з них має бути спроможною, періодично перебуваючи у парламентській опозиції, здійснювати ефективний контроль над виконавчою гілкою влади протягом усього часу, коли інша партія, згідно з волевиявленням виборців, тимчасово перебуває при владі.

При цьому, збереження сталості і фаховості органів державного управління повинно забезпечуватися, по-перше, законодавчо визначеною системою захисту аполітичних професіоналів, які працюють у владних структурах (як носіїв інституційної пам'яті, фаховості і сталих державницьких традицій) — від їх політично призначених керівників (які змінюються, як правило, після виборів), а по-друге — вільними від монопольного впливу фаховими засобами масової інформації.

Ці закони, а також історичні коріння і досвід українського народу дають підґрунтя для формулювання сучасної, як її бачу, національної ідеї України в трьох її вимірах: духовному, соціально-економічному і державоутворюючому, або наступними трьома фразами-гаслами:

1. БОГ, СВОБОДА, СІМ'Я і УКРАЇНА — завжди були і залишаться найвищими духовними цінностями УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ,

2. КУЛЬТУРА, НАУКА, ЗЕМЛЯ і ВЛАСНІСТЬ, яка є справедливо і збалансовано розподілена між громадянами і державою — будуть одвічно кормити УКРАЇНУ,

3. ВИБОРНІСТЬ, СОЦІАЛЬНА СПРАВЕДЛИВІСТЬ, ЗАКОННІСТЬ і АРМІЯ — будуть завжди захищати права українців на життя, свободу і щастя та боронити соборність і незалежність УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ.

На мою думку, поєднання цих ідей-гасел разом із сформульованими вище законами («архітектурним планом») будівництва в Україні сучасної європейської демократії могли б стати найкращим подарунком та вшануванням пам'яті Великого Українця — Гетьмана Павла Скоропадського.

Література:

1. «Апокалипсис 375. Крах первого цивилизационного проекта Восточной Европы». Історичний журнал «Дилетант», лютий 2012 р.
2. Вольтер:«Історія Карла XII» / «Histoire de Charles XII», 1731:
3. Грушевський М. «Історія України — Руси», Київ, 1913р. (3-є видання).
4. Гумилев Л. От Руси к России: очерки этнической истории.— М.: Экопрос, 1992.— С. 87.
5. «История человечества. Всемирная история». Четвертый том. Под общей редакцией д-ра Г. Гельмольта. Полный перевод (с немецкого) со значительными дополнениями для России избранных русских ученых. Четвертый том. Издательство «Просвещение», С.-Петербург, 1896 г. Рекомендовано Главным Управлением Военно-учебных заведений военно-учебным заведениям. Одобрено Учебным Комитетом Собственной Его Императорского Величества Канцелярии по учреждениям Императрицы Марии для фундаментальных библиотек средних учебных заведений ведомства учреждений Императрицы Марии».
6. «История человечества. Всемирная история». Пятый том. Под общей редакцией д-ра Г. Гельмольта, Перевод с немецкого со значительными дополнениями для России известных русских ученых, издательство «Просвещение», С.-Петербург, 1896 г. …»
7. Історія України в особах: Давноруська держава. Литовсько-польська доба / Кер. авт. кол. О. В. Русина.— К.: Україна, 2012.— С. 86–91

8. Історія України в особах: Давноруська держава. Литовсько-польська доба / Кер. авт. кол. О. В. Русина.— К.: Україна, 2012.— С. 86–91)

9. Йордан, «Про походження та діяння готів», М., 1960.

10. Ключевський В. «Курс руської історії», лекція 18.

11. Ковалевський О., «Ілюстрована історія України від найдавніших часів до сучасності». Розділ 10. Третє Велике переселення народів. Готи на території України

12. Липинський В., «Релігія і церква в історії України»

13 Кралюк П. «Політичний портрет Романа Мстиславовича», 24.03.17 газета «День».

14. Маркс К. «Викриття дипломатичної історії 18 століття», 1856–1857рр., «Free Press», «Sheffield Free Press».

15. Петрухин В. «Русь в IX–X веках: от призвания варягов до выбора веры», М.: Форум, Неолит, 2013.

16. Синиця Є., «Війни за готів: готський спадок в Україні XX ст. став чинником ідеологічної боротьби», «Тиждень.ua», 2012, https://tyzhden.ua/History/44372

17. Сідак В., Осташко Т., Вронська Т. «Полковник Петро Болбочан: трагедія українського державника», «Темпора», Київ, 2009

18. Скоропадський П., «Спогади, кінець 1917 — грудень 1918», «Наш формат», Київ, 2016

19. Татищев В., «Собрание сочинений» в 8 томах, в т.ч. «История Российская…», М.-Л., Наука, 1962–1979

20. Трубецкой Н., «К ураинской проблеме», кн..5 «Евроазийский временник», 1927, Париж

21. О.Шаров, М. Б. Щукин и «готская проблема» // Университетская археология. СПб. С. 69–75

22. Шелухін С., «Назва України, з картами», 1921, Відень

23. Штепа П. Московство.— Дрогобич: Відродження, 2012.— С. 12

24. Philippe Delorme «Anne de Kiev. Epouse d'Henri Ier, Mere de Philippe Ier. Histoire des Reines de France (Une reine de France venue d'Ukraine)», Pygmalion, Paris, 2015

Науково-популярне видання

СМЕШКО Ігор Петрович

Нариси з історії України

Верстка Ю. Запорожченко
Дизайн обкладинки Ю. Запорожченко
Директор виробництва А. Бодейчук
Директор видавництва І. Степурін

Підписано до друку
Формат 60х84 1/16 Ум. друк. арк 6,05.
Папір офсетний. Друк офсетний.

Видавництво «САМІТ-КНИГА»
Україна, м. Київ, вул. Обсерваторна, 25
Тел./факс: (063) 757-74-80,
sbook.com.ua, sinbook@ukr.net
Видавниче свідоцтво ДК 5335 від 20.04.2017